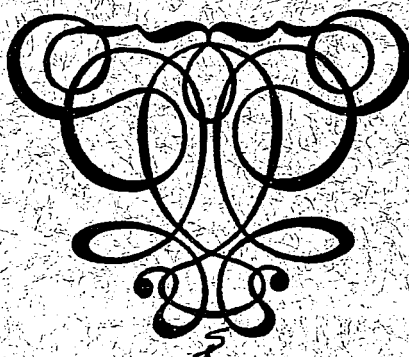

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI
NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 52

1949

HÄFT. 2

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:—

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1949 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk men jämval annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhåves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, E. FAHLBECK, C. E. QUENSTEDT, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD); närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMENTUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 12 kr. pr. år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgifo nr 279565 (C) hos redaktionen.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1949.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER

- LOBSTROM, KARL, Regeringsformen S. 39 95
HYRENIUS, HANNES, Användning av sampling-metodik i den svenska statistiken 105

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

- Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1949 års riksdag. Av IVAR HESKOV 113
Borgerligt finskt partiväsen. Av GÖRAN VON BONDORFF 121

LITTERATURGRANSKNINGAR

- Berndt Laage, Christoffer Isak Heurlin som politiker. Ann. av NILS NILSSON-STJERNQUIST 128
Nils Herlitz, Den offentliga förvaltningens organisation. Ann. av STIG JÄGERSKIÖLD 132
Robert Malmgren, Sveriges författning. En lärobok i svensk statsrätt. 21. 2. Ann. av HANS CAVALLET 134
Tidskriftsoversikt. Av H. MEITZ 136

UNIVERSITETS
BIBLIOTEKET
LUND

REGERINGSFORMEN § 39

Av Hovkamrer KARL LÖFSTRÖM, Stockholm

I det nu föreliggande verket »Sveriges Riddarordnar» har under-tecknad berört det ute i Europa på medeltiden florerande sociala riddarväsendet, det allmänna chevaleriet. Jag påpekar där också den utformning, detta fick i vårt land. Medan riddarvärdigheten annorstädes stod öppen för varje välfrejdad och stridsduglig man av adlig börd, hade den här i Norden, där det feodala samhälls-skicket aldrig trängt igenom, fått sin huvudsakliga karaktär som en av monarken utdelad hedersbevisning, förbehållen rikets yppersta män. Förlänandet av denna värdighet hade blivit en höghetsrättig-het, ett regale, som endast tillkom konungen — en riksföreståndare kunde icke dubba riddare. Jag nämner där, att denna uppfattning går igen i vårt nutida ordensväsen, i det rätten att utdela riddar-ordnar enligt R. F. § 39 — med den tolkning detta lagrum fått — är utesluten för en interimsgregent eller -styrelse och i samband därmed även anses förmenad konungen under dennes utrikes vis-telse. Det förelåg i detta sammanhang ingen anledning att närmare ingå på denna tolkning; här skola emellertid några av den stats-vetenskapliga expertisen förbisedda synpunkter på saken framläggas jämte de slutsatser, de synas föranleda.

Med av utvecklingen betingade ändringar vid 1844—45, 1862—63 samt 1909 års riksdagar har den ifrågavarande paragrafen följande lydelse:

»Vill Konungen utrikes resa, meddele han statsrådet in pleno denna sin föresats och inhämta dess tankar däröver, på sätt § 9 omtalar. Besluter Konungen därefter sådan resa och den verkställer, befatte sig ej med rikets styrelse eller utöve den konungliga makten, så länge han utrikes vistas, utan föres riksstyrelsen under Konungens frånvaro, i hans namn, av den till tronföljden närmast berättigade prins, om han uppnått den ålder, som i § 41 sägs. Han styre såsom regent med all konungslig makt och myndighet, enligt denna regeringsform; dock må han ej adeligt stånd och värdighet förläna, eller till grevligt och friherrligt stånd upphöja, eller riddarevärdig-het utdela; ävensom alla lediga förtroendesysslor endast tills vidare kunna förvaltas av dem, som regenten därtill förordnar.

Är den till tronföljden närmast berättigade prins av sjukdom eller utrikes vistelse hindrad att riksstyrelsen utöva, då styre som regent i Konungens namn med nu sagda befogenhet den av tronföljarens bröstarvingar, som är till tronen närmast berättigad, för så vitt han uppnått den i § 41 stadgade ålder och hinder av ovannämnda beskaffenhet för honom ej möter.

Finns ej prins, som, efter vad nu är stadgat, må utöva riksstyrelsen, före statrådet styrelsen med samma makt som regent. Huru förhållas skall, därest Konungen längre tid än tolv månader ur riket bliver, därom varder i § 91 stadgat.»

Vid en genomgång av kommentarerna till denna paragraf är det en detalj, inför vilken man måste stanna med förvåning. Varje kommentator har anslutit sig till föregående uppfattning och inga meningsskiljaktigheter förefinnas. Termen *riddarevärdighet* har sålunda genomgående tolkats såsom hänförande sig till ordensväsendet. Detta synes vara en alltför ensidig tolkning, som för 1809 års grundlagsfäder dessutom knappast kunnat ha den vikt och betydelse, kommentatorerna däri inlagt. Det är att märka, att ordensväsendet icke med ett ord beröres i någon av grundlagarna mer än i denna paragraf — nota bene på det sätt, den har tolkats. Redan den omständigheten att en företeelse, som i ett enstaka, såsom undantag tänkt fall — det i R. F. § 39 nämnda beträffande konungens utrikes resa — tillmätes sådan vikt, icke i något annat sammanhang anses värd ett omnämnande, ter sig åtminstone för den juridiske lekmannen gåtfullt. Man måste också fråga sig, om denna tolkning är den enda berättigade eller om icke ordet riddarevärdighet här kan ha en helt annan innebörd.

Vid regeringsformens tillkomst var ju riddarhuset ännu riksdagens viktigaste faktor, dess centrala punkt. Medlemmarna av vårt första konstitutionsutskott, som fått det maktpåliggande värvet att utarbeta den nya grundlagen, voro givetvis fullt medvetna om adelns representationsformer och politiska betydelse. De insågo också den fara ett alltför ymnigt utdelande av de olika adelsvärdigheterna kunde innebära genom att öka konungamaktens inflytande på riddarhuset. Härpå hade några belysande fall förekommit i vår historia. Det var bl. a. genom nobilisering av en massa obemedlade tjänstemän Karl XI skaffat sig pålitliga hjälptrupper vid enväldets och reduktionens genomförande.¹ Samma metod begagnade drottning Ulrika Eleonora fyrtio år senare för att säkerställa kronans

¹ Enligt Pontus E. Fahlbeck, Sveriges Adel, del I, tabell IC och HC hade Karl XI från regeringstillträdet 1672 till riksdagen 1680 utökat svenneklassen med 140 ätter.

överflyttande på gemålen Fredrik I:s huvud.² Dessa utslag av konungamaktens förmåga att innästa sig på riddarhuset hade väckt stor förbittring och fortlevde länge i minnet. Det senare fallet åberopades också på sin tid som ett av motiven för ordensväsendets införande i vårt land. Ännu så sent som år 1778 — blott en mans-ålder innan regeringsformen skrevs och med då alltjämt aktuella verkningar — hade Gustaf III vidtagit liknande åtgärder på riddarhuset, till vilka vi strax få återkomma.

En tillbakablick på riddarhusets organisation under tidernas lopp är här på sin plats. I Gustaf II Adolfs riddarhusordning av 1626 uppdelades rikets första stånd i tre klasser. Först kom herreklassen, som omfattade den egentliga högadeln eller grevar och friherrar och i vars namn riddarnas gamla hederstitel »herre» gick igen. Andra klassen utgjordes av icke högadliga ätter, som härstammade från forna tiders riksråd, och då riksråden under medeltiden i allmänhet varit riddare eller räknats som riddares vederlike, fick denna klass namnet riddarklassen. Tredje klassen slutligen, vilken i enlighet med den titel, som tillkom det närmast efter riddarna stående frälset, fick namnet svenneklassen, omfattade hela den »gemene adeln». Omröstningen skedde per classer och två klassers gemensamma votum blev ståndets. Detta innebar, att riddarklassen i allmänhet blev utslagsgivande, blev tungan på vågen. Den stod historiskt, socialt och genealogiskt herreklassen nära men samtidigt hade den i ekonomiskt avseende flera gemensamma intressen med svenneklassen och kunde alltså i många frågor spela vågmästarens roll. Det naturliga sambandet mellan herreklassen och riddarklassen framhäves också i ståndets officiella benämning »Ridderskapet och adeln». Härtill kommer ytterligare en sak, som belyser klassens maktställning. Medan för de andra klasserna genom kreerandet av nya grevar, friherrar och adelsmän tomrummet efter utslocknade ätter kunde fyllas och klasserna med tiden t. o. m. väsentligt utökades, var riddarklassen redan från början strängt fixerad till antal och omfång, där dödens härjningar icke kunde ersättas.

Röstningen per classer ägde bestånd till 1719, i vars riddarhusordning röstning per capita infördes. När så Gustaf III med sin revolution avskaffade frihetstidens statskick, återvände man i flera fall till äldre tiders författningsförhållanden. Nu blev 1617 års riks-

² Enligt a. a. och l. c. hade Ulrika Eleonora under sin föga mer än årslånga regering utökat herreklassen med 13 grevliga och 34 friherrliga ätter samt svenneklassen med 141 ätter.

dagsordning åter gällande, men på grund av sina knapphändiga och svävande bestämmelser för representationsrätten kompletterades den med tiden genom praxis. Beträffande ridderskapet och adeln fastställdes redan vid riksdagen 1778 — den första efter revolutionen — 1626 års riddarhusordning att i huvudsak gälla som grundlag. Därmed återinfördes den gamla klassindelningen på riddarhuset med ty åtföljande röstning per classen. Nu yppade sig emellertid en olägenhet, som höga vederbörande inte tagit med i räkningen. Det visade sig, att riddarklassen under tidernas lopp blivit så decimerad, att den endast räknade 15 ätter, av vilka dessutom blott några få hade representanter vid riksdagen. Dessa kanske 7 eller 8 herrars röst skull alltså väga lika tungt som alla grevars och friherrars samfällda votum för att inte tala om den till över 1,000 ätter uppgående svenneklassens röst. För att eliminera denna oformlighet fann då Gustaf III på att utöka riddarklassen med tvenne kategorier, dels de 300 äldsta ätterna inom svenneklassen, dels de lågadliga kommandörerna av Svärds- och Nordstjärneordnarna och deras ättlingar.

Denna sista åtgärd, som gällde även framtida kommandörer och dessutom hade retroaktiv verkan för avlidna, har gett upphov till den egendomliga företeelse inom den svenska adeln, som kallas kommandörsätter. Ehuru utgörande grenar av lågadliga ätter räknades dessa som självständiga ätter med ty åtföljande rösträtt inom riddarklassen. Genom förlänande av kommandörsvärdighet åt medlemmar av svenneklassen kunde konungamakten alltså influera på riddarklassens röstning och därmed på riddarhusets votum.

Det var dock endast kommandörer av Svärds- och Nordstjärneordnarna, som kunde bilda dylika ätter. Att kommandörerna av Vasaorden här undantogs, var en självfallen sak, då denna värdighet utan några rangbestämmelser stod öppen även för ofrälse män. Visserligen fanns icke heller i Svärds- och Nordstjärneordnarnas statuter några krav på adlig ställning för kommandörerna, men genom rangrestriktioner var adelskap i praktiken erforderligt i dessa fall. En kommandör av Svärdsorden skulle minst vara överste och kommandörer av Nordstjärnan tillhöra dem, som »Konungen Tro-Män kallar», och alltså i bägge fallen inneha en ställning, som på denna tid endast adelsmän kunde uppnå.³ Detta ägde bestånd till 1809,

³ När 1783 kommandörsvärdigheten i andliga ståndet tillkom inom Nordstjärneorden, undantogs dennas innehavare från bestämmelserna rörande kommandörsätter, varvid officiellt åberopades, att värdigheten tillkommit efter ut-

då den nya regeringsformen § 28 stadgade, att vid befordringar avseende skulle fästas endast vid skicklighet och förtjänst men icke vid börd. Därmed var det gamla privilegiet för adeln på ensamrätt till högre ämbeten upphävt och som konsekvens härav öppnades kommendörsgarden av Svärds- och Nordstjärneordnarna redan s. å. för ofrälse. I den nya riddarhusordningen avskaffades klassindelningen på riddarhuset och per capita-röstningen återinfördes. Genom alla dessa åtgärder upphörde automatiskt kreerandet av kommendörsätter, vilka nu spelat ut sin roll. De fingo dock behålla sin självständiga ställning på riddarhuset. De svenska kommendörsätterna — tillhopa 66, av vilka 15 fortleva — äro en inom ordenshistorien unik företeelse — det enda fall, där en ordensvärdighet medfört ärftlig politisk representationsrätt.

Det sagda torde belysa den viktiga ställning, riddarklassen på riddarhuset intog. Det belyser också konungamaktens under olika epoker i anspråk tagna möjligheter att utöva inflytande inom adeln och på riddarhuset. På samma sätt som R. F. § 37 beskurit dessa möjligheter, i det den begränsar adlig, friherrlig och grevlig värdighet till efter denna tid i respektive ställningar upphöjda ätters huvudmän, på samma sätt har man genom § 39 velat förtaga en under konungens utrikes resa förordnad regent möjlighet att genom adlande skaffa sig anhängare på riddarhuset. Paragrafens ordalydelse i detta fall är, att »han styre såsom regent med all konunglig makt och myndighet, enligt denna regeringsform; dock må han ej adeligt stånd och värdighet förläna, eller till grevligt och friherrligt stånd upphöja, eller riddarevärdighet utdela».

Här uppräknas, såsom synes, samtliga gradationer inom riddarhuset. När därför termen *riddarevärdighet* av den juridiska expertisen tolkats såsom hänförande sig till ordensväsendet, ställes man inför ett stort frågetecken. Om paragrafens andemening varit denna, varför skulle då grundlagsfäderna ha nöjt sig med att enbart poängtera riddarevärdigheten? Med det stränga ordaval, som genomgår deras verk — jämför R. F. § 83 (84) angående bokstavstolkningen! — hade förvisso kommendörsvärdigheten också inryckts i sammanhanget, detta i synnerhet med hänsyn till denna värdighets då ännu bestående roll på riddarhuset. Med termens tolkning såsom gällande ordensvärdighet bli de olika gradationerna både beträffande riddarhuset och ordensväsendet defekta, medan termens hänförande

färdandet av dessa bestämmelser. Kommendörerna i andliga ståndet voro dessutom övervägande ofrälse män.

till riddarhuset lämnar en uttömmande framställning av dettas olika värdigheter. Man lägger också märke till, att dessa uppräknas i konsekvent ordningsföljd. Först står om regentens befogenhet härvidlag, att »dock må han ej adeligt stånd och värdighet förläna», alltså den primära åtgärd, som var själva förutsättningen för inträde på riddarhuset. Därefter kommer »eller till grevligt och friherrligt stånd upphöja, eller riddarevärdighet utdela», där först herreklassens två värdigheter uppräknas för sig och sedan riddarevärdigheten för sig. Man bör också lägga märke till, att de förras undfående betecknas som en social *upphöjelse*, vilket med titlarnas bibehållande alltjämt var fallet, även sedan klassindelningen — liksom 1719 — hade upphävts. Däremot heter det »riddarevärdighet utdela», en följdriktig term, då denna värdighet — om den ytterligare skulle komma i fråga — med per capita-röstningens återinförande icke innebar någon upphöjelse, vare sig på riddarhuset eller inom samhället i övrigt.⁴

⁴ Beträffande riddarevärdigheten må här en intressant detalj påpekas. Medan inom herreklassen titlarna greve och friherre voro gängse bruk, har i motsats till de annorstädes vanliga adelstitlarna chevalier, knight, ritter o.s.v. bördstiteln riddare aldrig vunnit burskap i vårt land. Ingenstädes i ridderskapets och adelns protokoll, ända från 1627 års riksdag räknat, påträffas den och det veterligen enda exemplet på dess förekomst är följande. Vid kronprins Gustaf Adolfs dop 1778 hade ständerna anhållit att få vara den nyfödde prinsens faddrar och för detta ändamål valdes inom de tre högre stånden särskilda deputerade — inom bondeståndet utsågos dessa av konungen själv. Utom lantmarskalken uppgingo riddarhusets deputerade till aderton personer, sex för varje klass, de tre första grevarna och de tre första friherrarna för herreklassen samt de sex första inom riddar- och svenneklasserna. Som tack för detta undersåtliga deltagande instiftade så Gustaf III ett par för de tre högre ståndens deputerade avsedda dekorationer att i guldkedja om halsen bäras som kungligt ynnestbevis, det s.k. faddertecknet. Bondeståndets deputerade fingo en vase i guld, att fastsys på vänstra sidan av jackan samt var sitt exemplar i guld av den vid kronprinsens födelse präglade medaljen att i svart och gult band bäras i knapphållet. De två högre ståndens faddertecken utgjordes av en oval, konturerad medalj i guld, som allt efter mottagarnas olika rang inom riksdagen var försedd med varierande utstyrsel i briljanter och emalj. Dessa för riddarhusets och prästeståndets deputerade avsedda medaljer voro på framsidan försedda med inskriptionen »Gifvit af K: Gustaf III. till (mottagarens namn) Fadder till Sveriges Kron Printz, Gustaf Adolph, d. 10 Novembr. 1778». För herreklassens deputerade angavs greve- och friherretitlarna i förkortat skick och för riddarklassens deputerade anges titeln »Rid^e». (Se härom Bror Emil Hildebrand, Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer, del II, not å s. 174.) Att det här icke kan vara fråga om någon ordensvärdighet, framgår av följande. Bland riddarklassens sex deputerade befann sig dåvarande fänriken vid livgardet Carl Göran Bonde som representant för denna gamla rådsherreätt. (Att på hans »faddertecken» av misstag graverats »Carl Fr. Bonde» betyder ingenting.) Bonde blev 1803 friherre och steg med tiden till en av rikets herrar och serafimerriddare. När han på »faddertecknet», som förvaras i Ericssbergs myntkabinett, kallas »Rid^e», måste titeln gälla hans värdighet på riddarhuset, alldestund han vid denna tidpunkt ännu icke innehade någon ordensvärdighet. Detta hände alltså vid samma riksdag. — 1778 — vid vilken Gustaf III genomförde

Den utförligaste kommentatorn av den för Konungens utrikes vistelse normerande R. F. § 39 är framlidne professor Robert Malmgren. I sitt verk »Sveriges Författning» (1929) säger han under rubriken »Interimsregerings befogenhet», s. 131, följande:

»Om regenten heter det i R. F. § 39, att han äger styra 'med all konungslig makt och myndighet', enligt denna regeringsform, dock med vissa undantag, och statsrådet för enligt samma lagrum styrelsen 'med samma makt som regent'. Detta stadgande återopas sedan för de övriga fall, där interimsgovernment skall fungera. De i den kungliga makten liggande befogenheter, vilka konungen, efter vad förut framhållits, icke grundlagsenligt äger utöva, tillkomma alltså samtliga interimsgovernmentar, så vida icke grundlagen själv uttryckligen undantagit någon. Regeringsformen känner endast två sådana undantag. Interimsgovernment får icke förläna utmärkelser i form av riddarorden samt adlig, friherrlig eller grevlig värdighet, och den får icke besätta lediga förtroendeämbeten med ordinarie innehavare, utan endast genom förordnande 'tills vidare', d. v. s. intill dess konungen återtagit riksstyrelsen, ny konung bestigit tronen eller interimsgovernment ersatts av förmyndarstyrelse eller av riksdagen särskilt anordnad styrelse, för vilken den här ifrågakommande befogenhetsbegränsningen icke gäller.»

Här har Malmgren alltså tolkat termen »riddarevärdighet» såsom hänförande sig till ordensväsendet. Detta låg också nära till hands — kommentarerna skrevos mer än 60 år efter riddarhusets upphörande som politisk faktor och under denna tid hade riddarvärdigheten på riddarhuset hunnit förlora all aktualitet, ja rent av bortfallit ur allmänna medvetandet, där ordensväsendets riddarvärdighet i stället var så mycket mer livaktig. Man kan för resten gå ännu längre tillbaka i tiden. Genom per capita-röstningens återinförande 1809 hade den då så viktiga riddarklassen på riddarhuset förlorat sin politiska betydelse.

Även professor C.-A. Reuterskiöld har samma tolkning av ordet »riddarevärdighet» och till hans uttalande få vi strax återkomma.

Under rubriken »Konungens rättsliga regeringsförmåga» har Malmgren i nyss citerade verk, s. 89, ytterligare kommentarer till R. F. § 39. Efter ett påpekande, att om konungen gått i fält utanför rikets gränser, han fortfarande kan föra regeringen, ehuru icke i dess fulla utsträckning, varom hänvisas till R. F. § 43, heter det:

riddarklassens märkliga nydaning. Riddartitelns angivande på »faddertecknen» är ett bevis på hans höga uppskattning av riddarklassens betydelse. Måhända kan också den slutsatsen dragas, att han därmed avsett titelns införande som bördstitel i vårt land, ehuru detta på grund av bristande resonans eller av annan orsak fick förfalla.

»Reser konungen däremot utrikes i fredliga ärenden, får han enligt R.F. § 39 ej befatta sig med rikets styrelse eller utöva den konungsliga makten, så länge han vistas utrikes. Det är härvid likgiltigt, i vilket syfte resan företages. Även om den skulle ha en rent politisk karaktär och få den största politiska betydelse, kunna några rättsgiltiga avgöranden eller utfästelser icke komma till stånd. Åtgärder, som konungen i egenskap av statschef kunde vilja vidtaga, vare sig i inrikes angelägenheter eller i förhållande till främmande makter, bli rättsliga nulliteter. — För regeringsärenden gäller detta undantagslöst. Likaså beträffande befälet över krigsmakten samt ordensförläningar. Vad de sistnämnda angår, har R.F. § 39, samtidigt som lagrummet bekläder regenten med 'all konungslig makt och myndighet' undantagit befogenhet att 'riddarevärdighet utdela' och därmed inbegripet denna under den makt och myndighet, som konungen under sin resa måste avstå från. När det icke desto mindre förekommer, att konungen under utrikes vistelse utdelar ordnar, hör detta ses som en anteciperad åtgärd, vilken för sin giltighet kräver senare formlig bekräftelse i ordenskapitlet.»

Malmgren har här en nothänvisning till Reuterskiölds »Sveriges grundlagar» (1924—26), del I, s. 76, där Reuterskiöld säger:

»Faktiskt företagna åtgärder, såsom ordensförläningar till utlänningar under utrikesvistelse, måste antingen beslutas i förväg eller möjligen efter regementets återtagande bekräftas.»

Sedan fortsätter Malmgren:

»Däremot kan det svårligen fränkännas konungen en rätt att utomlands besluta i familje- eller hovangelägenheter, t. ex. giva sitt samtycke till prinsessas giftermål eller utnämna en kammarherre. Här är nämligen fråga om ärenden, som, även om de äga ett visst statsintresse, dock övervägande äro att betrakta som konungens eller konungafamiljens enskilda angelägenheter, något som i själva verket måste ha kommit till uttryck även i grundlagen, då § 39 från regentens befogenhet väl undantar ordensförläningar, men ej hov- och familjeärenden. Att dessa ej omnämnts, kan svårligen bero på något annat än att de ansetts allt fortfarande tillkomma konungen, även när han för tillfället lämnar regeringsmakten.»

Denna syn på saken är ägnad att väcka den största förvåning, åtminstone hos den icke juridiskt men en smula ordenshistoriskt insatte läsaren. Konungen är allenarådande inom sin familj och sitt hov och denna makt fränkänner honom Malmgren heller icke under utrikes vistelse. Han kan därvid — och eventuellt under utrikes inflytande — ge sitt samtycke till en prinsessas giftermål, en sak som förr i världen med furstehusens dynastiska politik kunde vara av största vikt, men han får inte utnämna en vanlig vasariddare, en fullkomligt betydelselös åtgärd i detta sammanhang. Om med termen »riddarevärdighet» här avsetts serafimerriddare,

kunde ett visst fog för paragrafens stadgande förefinnas, men om så varit avsikten, skulle detta förvisso ha poängterats.

Ordensstatuternas § 1 säger, att »Sveriges Konung är dessa ordnars herre och mästare». Han är också allena rådande inom ordenskapitlet på samma sätt som inom sin familj och sitt hov. Men medan den juridiska expertisen i det senare fallet tillerkänner honom alla befogenheter under utrikes vistelse, frånkänner den honom dessa inom ordnarna — med den tolkning, termen »riddarevärdighet» har fått. Här föreligger alltså en uppenbar inkonsekvens vid bedömandet av två likaberättigade och analoga befogenheter.

Ytterligare tillkommer här en viktig synpunkt, som paragrafens juridiska tolkare tydligen inte haft reda på och följaktligen inte kunnat ta med i räkningen. När regeringsformen skrevs, hade 61 år förflutit från vårt ordensväsens tillkomst. Under denna tid hade det flera gånger hänt, att konungen företagit utrikes resor. Gustaf III befann sig vid faderns död i Paris, 1777 avlade han ett fyra veckors besök vid hovet i Petersburg och vistades 1780 några månader i Spa, 1783—84 gjorde han sin stora resa genom Tyskland, Italien och Frankrike, 1787 gästade han sin svåger Kristian VII i Köpenhamn och sommaren 1791 vistades han i Aachen, officiellt för att undergå en badkur men i verkligheten för att på närmare håll kunna följa den revolutionära utvecklingen i Frankrike. Vidare gjorde Gustaf IV Adolf 1796 sin dramatiska visit i Petersburg och besökte 1804 sin drottningens släkt i Baden. Vid intet av dessa tillfällen hade enligt ordensmatriklarna några ordensförläningar förekommit. Detta var heller ingenting märkvärdigt. Det stred mot dåtida uppfattning, det brukades helt enkelt icke.

Först långt in på 1800-talet börjar utomlands gästade monarker utdela ordnar till det främmande landets undersåtar, ett bruk, som sedan blivit allmän praxis. Huru för 1809 års män en företeelse, som saknade stöd i statspraxis och för tidsandan var ett okänt begrepp, kunnat framstå som något så viktigt, att den omgärdats med kategoriskt förbud i ett grundlagsstadgande, är ofattbart. Det förefaller som om paragrafens kommentatorer här bortsett från den historiska bakgrund, som förelåg vid dess tillkomst och ur vilken den måste ses, och i stället bedömt den ur en långt senare, ur sin egen tids synpunkt. Även i detta sista fall blir saken dock lika meningslös. Sverige är veterligen det enda land, vars statsöverhuvud saknar eller på grund av en besynnerlig lagtolkning anses sakna befogenhet att utrikes verkställa ordensförläningar.

Vad detta avsteg från internationell artighetskutym skall ha för betydelse, är svårt att inse. Dess enda verkan är, att det förorsakar en massa onödigt trassel. För varje gång konungen företar en utrikes resa, måste på förhand de ordensförläningar verkställas, som då kunna beräknas komma i fråga. För alla dem, där så icke är fallet, får den utvägen tillgripas, att de utdelas så att säga provisoriskt och först vid konungens hemkomst bekräftas i ordenskapitel — i bägge fallen alltså en onödig omväg.

Visserligen skola grundlagarna tolkas efter ordalydelsen, men man får väl inte göra till norm den bokstavliga innebörden sådan den ter sig hundra år senare utan att taga hänsyn till den innebörd, som synes ha förelegat, när grundlagarna skrevos. Denna ohistoriska metod kännetecknar i hög grad den tolkning, som kommit R. F. § 39 till del. Inför här ovan framlagda fakta har man anledning fråga sig, om icke denna tolkning är felaktig.

ANVÄNDNING AV SAMPLING-METODIK I DEN SVENSKA STATISTIKEN

Av Docenten HANNES HYRENIUS, New York

Den svenska officiella statistiken har i många avseenden varit banbrytande och haft ett gott internationellt anseende. Man nödgas emellertid nu, för det ena området efter det andra, konstatera, att vår statistik icke följt med sin tid. Den ekonomiska och sociala utvecklingen har medfört krav på fördjupade, detaljerade och exakta kunskaper, som statistikens hittillsvarande utformning icke alltid kunnat eller kan ge. Samtidigt finner man, att många statistiska metodfrågor blivit lösta i andra länder utan att vi tillgodogjort oss dessas erfarenheter. Det vill rent av synas, som om förefintligheten av en inarbetad organisation och långa statistiska serier i viss mån varit hämmande för utvecklingen.

Flera utredningar ha under senare tid sysslat såväl med själva den yttre organisationen som med utformningen av speciella grenar av statistiken.¹ De förändringar och förbättringar, som hittills åstadkommit, ha dock varit av tämligen begränsad omfattning. På vissa områden ha nya statistiska serier tillkommit, delvis inom ramen för den officiella statistiken och delvis genom enskilda organisationer. Åtskilliga för den ekonomiska, sociala och politiska verksamheten synnerligen betydande områden äro emellertid alltjämt mycket otillfredsställande klarlagda. Resultatet har därför blivit, att vi visserligen för närvarande i Sverige ha en mycket rikhaltig flora av statistiska engångsundersökningar och serier, men att de i stor utsträckning äro otillräckliga eller olämpliga för sitt ändamål. Man torde kunna sammanfatta de viktigaste anmärkningarna i följande fyra punkter:

¹ Den statliga statistikens omfattning och organisation är föremål för en år 1948 igångsatt ny utredning inom finansdepartementet; utredningsman är professorn S. G. W. Wahlund (se Soc. Medd. 1948, s. 364). En särskild utredning rörande omorganisation av arbetsmarknadsstatistiken har igångsatts innevarande år; ordf. för de sakkunniga är byråchefen Ivar Uhnбом (se Soc. Medd. 1949, s. 111).

1. Flera vitala områden av samhällslivet täckas icke av en användbar statistik.

2. Inom många områden är den förefintliga statistiken missvisande på grund av materialets bristande representativitet.

3. I alltför stor utsträckning gäller, att förefintlig statistik icke ger de väsentliga data, som erfordras för ekonomiskt, socialt och politiskt handlande.

4. En hel del statistik framkommer alltför sent för att kunna vara till aktuell nytta.

Här skall icke givas någon närmare redogörelse för den kritik, som från skilda håll riktats mot olika grenar av den nuvarande statistiken. Avsikten med föreliggande artikel är att i korthet diskutera användningen av *moderna »sampling-metoder»* för att avhjälpa de viktigaste bristerna hos den svenska statistiken.

Idén att undersöka ett kollektiv genom endast en utvald mindre del därav är gammal. Men det är först under de båda sista årtiondena, som *sampling-förfarandet* vunnit mera allmän spridning som tillförlitlig vetenskaplig metod. Förtjänsten härav tillkommer i första hand en rad statistiker, vilka på basis av äldre arbeten av Bernoulli, Poisson och Lexis utvecklat teori och teknik i förening. Bland de viktigaste må nämnas A. L. Bowley, J. Neyman, R. A. Fisher, P. C. Mahalanobis, F. Yates, W. C. Cochran, W. E. Deming och A. Wald. Metoderna ha spelat en stor roll för jordbruksforskning och andra naturvetenskaper men ha i olika former vunnit en allt vidare tillämpning också på det ekonomiska och sociala området. Under senaste världskrig gjordes värdefulla framsteg i U. S. A. beroende bl. a. på tvånget att snabbt och med begränsade kostnader få fram upplysningar om befolkningen, dess storlek, struktur och regionala fördelning, arbetskraftens storlek, sammansättning och sysselsättningsförhållanden, bostadsförhållanden, jordbrukets såväl som industriens produktionsförhållanden och förändringar m. m.

Sampling-förfarande kan bl. a. användas för följande uppgifter inom den officiella statistiken:

A. I kombination med en total inventering för inskaffande av data, som ej erfordras för mindre områden.

B. Vid tabulering av material från en total inventering i syfte att snabbt få aktuella preliminära data och för reducering av kostnaden för tabulering av data, som endast erfordras för större områden.

C. För aktualisering av data erhållna från tidigare totala och partiella undersökningar.

D. För självständiga undersökningar, av engångskaraktär eller fortlöpande, där det icke är möjligt att göra en total inventering.

Den första gruppen exemplifieras bra av de senaste folkräkningarna i Sverige, vid vilka vissa ekonomiska och demografiska data införskaffades för en viss slumpvis utvald proportion av befolkningen. Sålunda utvaldes vid 1935—36 års folkräkning befolkningen inom var femte kommun (för de större städerna samtliga städer men en femtedel av befolkningen). Vid 1940 års folkräkning gjordes i efterhand en mindre sampling, omfattande ungefär $\frac{1}{2}$ % av befolkningen (var 200:e sida). Vid 1945 års folkräkning införskaffades kompletterande data för befolkningen i de hushåll, där äldsta hushållsmedlemmen var född i juli, vartill kom en intensivundersökning av en bottensampling om en fjärdedel härav (c:a 2 %).

Det andra ovan uppräknade användningsområdet för sampling innebär, att man begränsar tabuleringen till en mindre del av det insamlade totala materialet, varvid urvalet i allmänhet företages enligt enkla proportionsmetoder, var tionde, tjugonde etc. Metoden medför dels att man mycket snabbt kan få fram preliminära data över viktigare storheter, dels att man kan pressa bearbetningskostnaderna därigenom att vissa data endast behöva framställas för samplingen. Ehuru enkel och värdefull synes denna form av sampling ha tillämpats i alltför ringa utsträckning vid bearbetningen av den officiella svenska statistiken.

I fråga om grupperna C och D föreligger en mängd olika partialundersökningar, vilka i stor utsträckning torde ha uppfattats som representativundersökningar jämförbara med vad som nu förstås med sampling, men som sakna adekvat urvalsplanering och därför ge felaktiga resultat på grund av selektion. Som exempel må här nämnas 1. de hushållsbudgetundersökningar, på vilka våra levnads-kostnadsindextal delvis äro baserade, 2. statistiken över lantarbetarnas arbetstids- och löneförhållanden, 3. räkenskapsresultaten från bokföringskontrollerade jordbruk, 4. de fram till 1939 årligen företagna s. k. representativa jordbruksräkningar, 5. statistiken över vissa delar av industriproduktionen och industriens sysselsättningsvolym, 6. omdömessiffror och vissa andra uppgifter rörande arbetsmarknaden, 7. undersökningar av ekonomiska, sociala etc. förhållanden hos vissa befolkningsgrupper, 8. enquêter företagna i syfte att klarlägga marknadsförhållandena för vissa produkter.

Till bristfälliga partialundersökningar, avsedda att täcka de ovan angivna syftena C och D, kan fogas en ytterligare kategori, nämligen alla de fall, där en enquête visserligen varit planlagd på ett tillfredsställande sätt, men där svarsprocenten är otillfredsställande.

Som kriterium på hur pass väl ett delmaterial representerar det totala materialet brukar man granska fördelningar och karakteristika avseende förhållanden, som äro kända för såväl delmaterialet som för totalmaterialet. God överensstämmelse tages som indicium på att detsamma också är förhållandet med storheter, som endast äro kända för delmaterialet. Vid bristande överensstämmelse för viss indelning kan man genom sammanvägningar eliminera en del av olikheterna. Som ett mycket talande exempel må anföras räkenskapsresultaten från jordbruk, anslutna till vissa bokföringsbyråer. De i undersökningen ingående ungefär 1200 gårdarna uppvisa en helt annan fördelning på jordbruksområden och storleksgrupper än den för rikets samtliga jordbruk gällande. Ett enkelt medeltal av t. ex. de 1200 gårdarnas nettoavkastning per hektar ger därför ett grovt felaktigt resultat. Om man däremot beräknar medeltalen för områdes- och storleksgrupper och sammanväger dessa medeltal med arealerna enligt senaste jordbruksräkning, kommer man betydligt närmare det verkliga riksgenomsnittet.

Förfaringssättet är emellertid icke tillräckligt för att tillförsäkra ett rättvisande resultat. Det föreligger en selektionseffekt därigenom att det endast är de bästa jordbrukarna, som föra räkenskaper. Detta visar sig bl. a. i att de bokföringskontrollerade jordbruken i allmänhet ha flera djur (med undantag för hästar), mera maskiner, högre medelmjölmängd per ko och högre hektarskördar än samtliga jordbruk i motsvarande områdes- och storleksgrupp. Effekten härav är betydande. Ett försök att medelst särskilda metoder bedöma dess storleksordning gav till resultat, att den årliga förräntningen, som för ett visst år var 3,0 %, rätteligen borde justeras med ungefär en tredjedel (Kungl. Lantbruksakad. Tidskr. 1947 nr 5—6).

För att åstadkomma rättvisande undersökningar av typ C och D är problemet dels att planera urvalet av individer så, att man undgår varje slag av selektivitet, och dels att tillse, att detta urval icke fördärvas av luckor i materialinsamlingen från de utvalda individerna. För den moderna sampling-planeringen tillkomma kostnadsfaktorn och precisionen hos erhållna uppskattningar som två väsentliga element. Problemställningen är därför i allmänhet följande:

antingen har man en viss ekonomisk ram för undersökningen given och önskar då inom denna erhålla maximum av information,

eller också begär man upplysning om totalmaterialet av viss omfattning och tillförlitlighetsgrad och söker att ernå detta med ett minimum av kostnad.

Kravet på tillförlitlighetsgrad hos gjorda uppskattningar kan bl. a. formuleras så, att man vill ha t. ex. 95 eller 99 % sannolikhet för att den från samplingen gjorda uppskattningen av totalmaterialets medelvärde för en viss variabel icke skall slå fel med mer än en viss på förhand uppställd procent, t. ex. $\frac{1}{2}$ eller 1 eller 2 %.

Den slutliga planeringen blir beroende av det underlagsmaterial i form av register och listor, som föreligger från tidigare registreringar och inventeringar, kartor m. m. En väsentlig punkt är, att urvalssystemet icke göres beroende av företeelser, som ändras i tiden. Man kan t. ex. icke överbygga åren mellan tvenne företagsräkningar genom att från den första företagsräkningen utvälja vart tjugonde företag och studera de därvid uttagna företagens ekonomiska förändringar år från år. För att samplingen skall ge en riktig bild av verkligheten måste den även ge upplysning om nytillkommande företag. Det kan i detta exempel dessutom hävdas, att ett speciellt nationalekonomiskt intresse är förknippat med just nytillträdande och upphörande företag.

Den rationella lösningen av detta problem är att göra urvalet med hänsyn till en *tidskonstant faktor* sådan som arealen. I U. S. A., Indien och andra länder har man utarbetat mångskiftande, delvis relativt komplicerade metoder i detta syfte. För ett väl registrerat land som Sverige synes problemet kunna lösas åtskilligt enklare på flera punkter. I det följande skall göras en del reflexioner rörande sampling-förfarandets tillämpning i vårt land.

I den mån statistiska data av administrativa, sociala och ekonomiska skäl äro erforderliga för mycket små geografiska enheter, är det givetvis nödvändigt att göra en fullständig räkning, inventering, av alla individer. Det kan emellertid uppställas som ett allmänt önskemål, att programmet för en fullständig räkning göres så begränsat, som av nämnda skäl prövas lämpligt, och att alla data, vilka endast erfordras för större områden eller befolkningsgrupper, införskaffas genom sampling. Kostnaderna för materialinsamlingen kunna då reduceras högst avsevärt, och resultaten kunna snabbt framarbetas.

För studiet av det ekonomiska, sociala och kulturella livets förändringar i tiden vill det synas, som om en mycket stor del därav med fördel skulle kunna täckas genom en enkel sampling-organisation. Denna skulle vid alla totalinventeringar, erforderliga för administrativa och andra skäl, träda i funktion som ett komplement för införskaffande av mera detaljerade upplysningar och skulle vid sidan därav användas för fortlöpande statistik över allehanda grenar av samhällslivet. Avsikten skulle m. a. o. vara att konstruera ett Miniatur-Sverige, genom vilket man med viss på förhand uppställd precisionsgrad skulle kunna beräkna olika karakteristiska storheter för rikets befolkning och dennas ekonomiska, sociala och kulturella liv.

Kraven på en dylik sampling-organisation variera givetvis beroende på vilka frågekomplex, man närmast är intresserad av. För jordbruksbefolkningen och jordbruksnäringen har ett utkast till permanent sampling-förfarande nyligen framlagts hos Kungl. Lantbruksakademien. I fråga om hushållskonsumtionsundersökningarna beviljade riksdagen föregående år anslag till en sampling-undersökning som ersättning för de mindre representativa och nu starkt föråldrade hushållsbokundersökningarna. Beträffande arbetsmarknaden och dess förändringar har hittills föga utträttats för att få fram en rättvisande och fortlöpande statistik över arbetskraftens storlek, struktur, förändringar, anställnings- och arbetsförhållanden, arbetslöshet, arbetsförmåga, försörjningsbörda m. m.² Detta synes för närvarande vara en central punkt i samhällsstatistiken, ty om man genom lämpligt sampling-system kunde följa arbetskraftens förändringar, skulle man därvid också automatiskt ha ett medel att undersöka nära nog vilka som helst ekonomiska, sociala och kulturella problem med en rimlig precisionsgrad.

En sampling-organisation av antytt slag föreligger i U. S. A. och Canada, där man numera företager månatliga »labour-force surveys». På grund av det svenska samhällets organisation kan en stående sampling organiseras enklare i Sverige, på samma gång som användbarheten torde kunna bli större. Det ovan nämnda programmet för jordbrukssampling är uppbyggt med tanke att kunna generaliseras till alla samhällssektorer, och det här nedan skisserade förslaget är ett försök att finna en minsta gemensam nämnare för olika behov av statistik. Det må här starkt understrykas, att för-

² Jfr not 1.

slaget icke är avsett som en definitiv lösning utan närmast som ett diskussionsuppslag, i hopp att en debatt kan leda fram till en tillfredsställande organisation av den svenska statistiken ur såväl användbarhets- och effektivitetssynpunkt som ur kostnadssynpunkt.

Förslaget skall här sammanfattas i följande fyra punkter utan närmare diskussion av olika detaljfrågor.

1. Samtliga kommuner stratifieras efter lämpligt antal variabler (t. ex. storlek, procent jordbruksbefolkning, agglomerationsgrad), varefter ett antal »sampling-kommuner» uttagas för varje län.

2. Samtliga fastigheter stratifieras (t. ex. efter areal, taxeringsvärde, förekomst av åkerjord och skog i vissa storleksklasser) och antalet bestäms för varje kommun. För sampling-kommunerna inom varje län eller större region utväljes inom varje fastighetsstratum ett bestämt antal »sampling-fastigheter», vilka skola göras till föremål för undersökning.

3. Antalet utvalda sampling-kommuner och sampling-fastigheter inom olika strata bestäms ur kalkyler och praktisk-tekniska överväganden med hänsyn till kostnader och önskad precisionsgrad. I fråga om den senare har man först att studera medelvärden och spridning för ett antal »testvariabler», vilket enklast sker genom stickprov ur redan givet material från fastighetsregister, befolkningsregister och jordbruksräkningar. — De för uppräkningsresultaten till rikssiffror erforderliga proportionstalen äro givna genom den ovan nämnda räkningen av fastigheter.

4. De undersökningar av tillfällig och löpande karaktär, som den utvalda sampling-organisationen är avsedd att tjäna, skola anses knutna till den *area*, som ursprungligen utvalts på basis av fastighetsbeteckningen. Detta ger t. ex. möjlighet att erhålla en tillförlitlig löpande statistik över olika sidor av det ekonomiska och sociala livet, i det att alla strukturella förskjutningar automatiskt bli registrerade likaväl som de individuella förändringarna.

LITTERATUR.

Ett stort antal artiklar rörande sampling-teori och sampling-teknik ha under de senaste åren publicerats i *Journal of the American Statistical Association*, *Annals of Mathematical Statistics* och *Journal of the Royal Statistical Society* samt i olika biologiska och sociologiska tidskrifter. Nedan gives ett litet urval av arbeten, vilka i sin tur lämna hänvisning till ytterligare litteratur.

- W. Edward Deming and W. R. Simmons*: On the design of a sample from dealer's inventories. *Jl Am. Stat. Ass.* 41, 1946.
- Morris H. Hansen and Philip Hauser*: Area sampling — some principles of sampling design. *Public Opinion Quart.* 9, 1945.
- Morris H. Hansen and W. N. Hurwitz*: On the theory of sampling from finite populations. *Ann. Math. Stat.* 14, 1943.
- Morris H. Hansen and W. Edward Deming*: A chapter in population sampling. Bureau of the Census. Washington 1947.
- Philip M. Hansen and Morris H. Hansen*: On Sampling in Market Surveys. *Jl of Marketing* 1944.
- R. J. Jessen*: Statistical investigation of a sample survey for obtaining farm facts. *Research Bull.* 304, Iowa, Ames 1942.
- R. J. Jessen, R. H. Blythe, O. Kempthorne and W. E. Deming*: On a population sample for Greece. *Jl Am. Stat. Ass.* 42, 1947.
- A. J. King and R. J. Jessen*: The master sample of agriculture. *Jl Am. Stat. Ass.* 40, 1945.
- Quinn Mc Nemar*: Sampling in psychological research. *Psych. Bull.* 38, 1940.
- Ministry of Agriculture and Fishing*: National Farm Survey of England and Wales. London 1946.
- J. Neyman*: On the two different aspects of the representative method. *Jl Roy. Stat. Soc.* 97, 1934.
- Frederick F. Stephan*: History of the uses of modern sampling procedure. *Jl Am. Stat. Ass.* 43, 1948.
- F. F. Stephan, W. E. Deming and M. H. Hansen*: The sampling procedure of the 1940 population census. *Jl Am. Stat. Ass.* 35, 1940.
- United Nations Sub-commission on Statistical Sampling*: A brief statement on the uses of sampling in censuses of population, agriculture, public health, and commerce. New York 1948.
- Report to the Statistical Commission. First Session 1947.
- Report to the Statistical Commission. Second Session 1948.
- United States Bureau of the Census*: Monthly Report on the Labor Force. No. 22, 1944.
- En artikel på svenska om samplingmetoder är
- E. von Hofsten*: Om användandet av representativa undersökningar inom socialstatistiken. *Soc. Meddel.* 1948: 1.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1949 års riksdag. Vid 1948 års riksdag fattades beslut om krigsdomstolarnas avskaffande under fredstid. I samband därmed godkändes och vilandeförklarades vissa därav föranledda ändringar i en rad §§ av R.F. (se denna tidskrift, 1948 s. 448). I prop. nr 7 föreslås nu motsvarande ändring av 8 § lagen den 20 december 1946 (nr 879) om *högsta domstolens sammansättning* och verksamhetsformer, då högsta domstolens militära bisittare återopås även där.

Riksdagen 1946 godkände ett förslag om tillfällig ökning av *regeringsrådets antal* från sju till tio (se denna tidskrift 1946, s. 181). Regeringsrätten skulle härigenom kunna arbeta på avdelningar. Det förutsattes, att den då rådande balansen relativt snabbt skulle kunna avverkas samtidigt som den främst av kristiden åstadkomna starka ökningen av antalet mål skulle upphöra. Senast den 1 september 1949 skulle antalet regeringsråd åter ha nedbringats till sju. Härvidlag felbedömde man emellertid läget. Målens antal har icke minskat och dessutom har en förskjutning ägt rum med en högre andel av stora och besvärliga mål. Medeltalet föredragna mål har sjunkit till tre per föredragningsstimme mot beräknade 3,5. Antalet balanserade mål har ökats i förhållande till 1946. I prop. nr 6 föreslås därför att 1946 års lag om tillfällig ökning av regeringsrådets antal skall gälla t. o. m. den 30 september 1952.

I en utförlig motion (I:19) yrkar hr Holmbäck (fp) på att riksdagen skulle genom K.U. företaga en omarbetning av bestämmelserna för *lagrådets* granskning av lagförslag eller hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning av frågan. Motionären önskar främst en utvidgning av området för lagrådets obligatoriska hörande till att gälla bl. a. tryckfrihetsrätten, skattelagstiftningen och kommunallagstiftningen. Vidare framhålles, att dess granskning sättes in på ett för sent stadium i de fall där riksdagen utnyttjar sitt laginitiativ. Som ett exempel anföres ett beslut av 1912 års riksdag, tillkommet på initiativ av J.O., där Kungl. Maj:t vägrade sitt bifall sedan lagrådet påtalat vissa tekniska misstag. Under senare år har också L.U. konsekvent vägrat att tillstyrka lagförslag på den borgerliga rättens område, som framkommit motionsvägen. Där ärendet brådskar har i stället i ett fall 1942 på utskottets förslag riksdagen i skrivelse begärt proposition i ämnet till samma riksdag (lex Strindberg). Vid 1947 års riksdag begärde 1:a L.U. hos Kungl. Maj:t att lagrådets yttrande skulle inhämtas rörande ett i motion framlagt förslag till ändring av giftermålsbalken. Så skedde även, varefter samma fråga ånyo måste underställas lagrådet sedan riksdagen fattat sitt beslut. — Hr Herlitz (h) kommer delvis in på samma fråga i sin motion med begäran om sakkunnig *granskning av lagar och författningar* (I:159). Lag-

rådets betydelse för utformningen av lagtexterna samt för sammanhang och följdriktighet i lagstiftningen kan icke överskattas. Även denne motionär önskar utvidga området för lagrådets obligatoriska hörande. Det kan emellertid omöjligt hinna med en granskning av alla författningar som utfärdas av Kungl. Maj:t ensamt. Även andra anordningar måste därför prövas. Atminstone tidigare spelade de rättsutbildade konsultativa statsråden en betydande roll härvidlag. Den oerhörda ansvällningen av ärendena senare år har emellertid lett till att deras verksamhet minskat i betydelse. Vid deras sida bör därför ställas tjänstemän med speciell uppgift att bevaka de rättsliga synpunkterna. Motionären anknäper här till sitt förslag i utredningen »Förvaltningsförfarandet» (S.O.U. 1946: 69, s. 26 f.).

Med anledning av motion (I: 141) antog 1948 års riksdag som vilande för vidare grundlagsenlig behandling ett förslag till ändrad lydelse av R.F. § 31 enligt vilket val av borgmästare skall förrättas av stadsfullmäktige. Under förutsättning att årets riksdag slutligen godkänner förslaget framlägges i prop. nr 5 ett förslag till lag om *val av borgmästare* och rådmän.

I likalydande motioner framhålla hrr Wistrand m. fl. (h.) och hrr Hjalmarsson m. fl. (h) att *riksbankens* självständighet måtte stärkas främst gentemot Kungl. Maj:t (I: 132 och II: 158). En förutsättning härför är, att bankofullmäktiges sakkunskap ökas, vilket bäst skulle ske genom inval av framstående företrädare för det enskilda näringslivet. De föreslå därför en ändrad lydelse av R.F. § 72: fullmäktige i riksbanken skola vara nio mot för närvarande sju; Konungen förordnar liksom tidigare en jämte en suppleant, och riksdagen väljer sex jämte tre suppleanter; de två återstående och en suppleant väljas av den av Konungen utsedde och de av riksdagen valda. De på så sätt utsedda »skola vara väl förtrogna med det enskilda näringslivets förhållanden, äga praktisk erfarenhet av affärlivet och anseende för ekonomisk och finansiell sakkunskap». De må ej utses till deputerad och ej heller uppehålla befattning i riksbankens tjänst.

Efter statsymbolernas grundlagsfästade 1903 tillkom 1908 års lag om *rikets vapen* m. m. Ur heraldisk synpunkt har denna lags bestämmelser och definitioner kritiserats. Hr Hästad (h) föreslår därför (II: 293), att endast Konungen och de som handla i hans namn och å hans vägnar få använda stora riksvapnet (kungavapnet). Den centrala statsförvaltningen bör endast få använda lilla riksvapnet (statsvapnet), eventuellt jämte något för myndighetens verksamhet utmärkande emblem. Även detta sistnämnda spörsmål bör uppmärksammas. Motionären uppger sålunda, att civilförsvarsstyrelsen som sitt vapen upptagit Skottlands nationalsymbol.

Den av 1948 års riksdag beslutade omorganisationen av det militära rättegångsväsendet föranledde, att riksdagen som vilande antog förslag till ändrad lydelse av 17—20, 22, 96 och 101 §§ R.F. Redan i proposition 1948 nr 217 framhölls, att förslaget förutsatte en ändring av *instruktionen för J.O. och M.O.* Hr Verner Hedlund (s) framhåller, att det ankommer på vederbörande utskott att framlägga förslag till dessa ändringar. Han yrkar därvid (II: 198—199), att utskottet ytterligare skall pröva i vad mån instruktionerna kunna behöva ändras i andra avseenden och framlägga därav föranledda förslag. — I de redogörelser till riksdagen, vilka varje år avgivas av J.O. och M.O., finnas ofta rättsliga undersökningar av betydande värde.

Det är naturligt, att detta material med tiden blivit svåråtkomligt. Till J.O:s ämbetsberättelse till 1911 års riksdag har visserligen knutits »Uppgifter om justitieombudsmansämbetet 1810—1910», vars värde dock minskas av att det är en huvudsaklig kronologisk redogörelse. Hrr Verner Hedlund (s) m. fl. (flera partier) föreslå (II:197), att riksdagen måtte uppdraga åt J.O. och M.O. att låta upprätta sakregister över avgivna ämbetsberättelser.

I denna tidskrift har tidigare (1948, s. 438 ff.) redogjorts för det förslag till ändring av riksdagens arbetsformer, som förelades 1948 års riksdag. Förslaget innebär bl. a., att i en av riksdagen ensam antagen *riksdagsstadga* skall sammanföras bestämmelser, som tidigare upptagits i skilda stadgor, bl. a. 1909 års om val till riksdagens utskott och 1921 års om val av talmän och vice talmän i riksdagens kamrar, vilka på sin tid antagits av konung och riksdag gemensamt. I propositionen (1948 nr 244) förklarades, att intet syntes vara att erinra mot att riksdagsstadgan antoges av riksdagen ensam. Särskilda utskottet förklarade däremot, som det synes med goda skäl, att dessa författningar först måste i grundlagsenlig ordning upphävas, innan riksdagen kunde antaga en riksdagsstadga. I proposition nr 4 föreslås därför, att dessa valstadgor upphävas från den dag riksdagsstadgan träder i kraft.

Hrr Johansson m. fl. (s) och hrr Edenman m. fl. (s) föreslå (I: 72 och II: 90) ändring av R.O. § 9 så, att till *ledamöter av första kammaren* kunna väljas i kommunernas allmänna angelägenheter röstberättigade män och kvinnor, som uppnått 23 års ålder. Motionärerna anse, att första kammaren ändå kommer att bibehålla en viss särprägel beroende på de indirekta valen och frånvaron av bostadsband. Den successiva förnyelsen och den åttaåriga mandattiden utgjorde samtidigt en värdefull stabiliserande faktor i det parlamentariska livet. Däremot föreligger inga skäl för bibehållande av den högre valbarhetsåldern. Tvärt emot har denna i förbindelse med den långa mandat-tiden ofta lett till att dugande krafter icke kunnat inväljas, förrän de nått långt över fyrtioårsåldern. Samma yrkande framkommer i likalydande motioner (I: 192 och II: 239) av hrr Öhman och Norling (k) samt hrr Holmberg och Hagberg (k). Motionärerna erinra om den kommunistiska partimotionen 1946 i ämnet (se denna tidskrift 1946, s. 92). Denna avvisades av K.U:s talesman med att svenska folket inte visat något större intresse för den föreslagna reformen. Motionärerna anse nu, att opinionen för deras förslag ådagalagts bl. a. genom att Socialdemokratiska ungdomsförbundet uttalat sig för en sänkning av valbarhetsåldern.

Enligt båda *kamrarnas ordningsstadgor* § 12 må ledamot, som i en fråga redan yttrat sig, kunna erhålla ordet omedelbart efter annan talare under högst tre minuter för kort genmäle innefattande upplysning eller rättelse. Enligt praxis lämnas i F.K. ordet efter en talare till blott en av dem, som tidigare deltagit i debatten, medan i A.K. varje tidigare talare kan erhålla ordet för replik. 1947 års sakkunniga för riksdagens arbetsformer ansågo; att F.K:s praxis icke stode i överensstämmelse med stadgandets anda. Hrr Mannerskantz (h) m. fl. (h och fp) föreslå (I: 158) nu sådan ändring i kamrarnas ordningsstadga, att replikrätt efter en talare må medges alla de ledamöter, som tidigare deltagit i debatten och som önska ordet för kort genmäle.

Frågan om ett bättre och rättvisare *vals-system* rönt vid årets riksdag ett

livligt intresse. I likalydande motioner (I: 73 och II: 91) av hrr Tjällgren m. fl. (bf) och hrr Pettersson i Dahl m. fl. (bf) återupptages yrkandet 1948 (se denna tidskrift 1948, s. 87) rörande *mandatfördelningen* vid val till riksdagens båda kamrar. Med nuvarande regler för fixerandet av mandatfördelningen mellan valkretsarna torde allt flera av dessa inom kort komma att få mindre än fem mandat. K.U. avstyrkte 1948 motionen med hänvisning till att fördelningen av mandat efter folkmängden utgjorde en naturlig konsekvens av kravet på alla medborgares likställighet i politiskt avseende. Motionärerna söka nu modifiera detta resonemang. De olika politiska meningsriktningarna måste ha möjlighet att bli något så när representerade i förhållande till sin röststyrka. Har en valkrets endast ett fåtal mandat, kan man ej heller erhålla en rimlig representation för olika grupper och olika bygder inom valkretsen. En riktigare fördelning skulle erhållas, om inom varje valkrets det första hundratusentalet väljare erhöle ett bestämt antal mandat, medan de därpå följande finge ett allt mindre antal. — Hrr Näsgård m. fl. (bf) återkomma (I: 189) till bondeförbundsmotionen 1948 (se denna tidskrift 1948, s. 87) att de i Sverige kyrkoskrivna men icke röstberättigade utlänningarna icke skola medräknas vid mandatfördelningen mellan valkretsarna. Dessa utlänningar äro nämligen icke jämnt fördelade över landet. Sålunda torde Stockholm ha erhållit ytterligare ett mandat vid fördelningen före 1948 års andrakammarval genom det stora antalet där kyrkoskrivna utlänningar.

Vid 1948 års riksdag avsågs en bondeförbundsmotion om att öka möjligheten till *personval* genom ett system med förprickning på valsedlarna (se denna tidskrift 1948, s. 87). Samma yrkande återkommer denna gång i likalydande motioner (I: 191 och II: 237) av hr Wahlund (bf) och hr Ericsson i Näs (bf). Motionärerna yrka på en förutsättningslös utredning, som kan genomföras av den kommitté, som de förutsätta kommer att tillsättas med uppgift att finna en metod för rättvisare mandatfördelning mellan de olika partierna.

I en folkpartimotion (I: 51 och II 52) av hrr Elon Andersson m. fl. och hrr Carlström m. fl. ges en utförlig översikt över de senaste årtiondenas strävande att åstadkomma en *rättvisare mandatfördelning* mellan partierna vid riksdagsmanna- och kommunalval. Den i vårt land sedan 1909 tillämpade d'Hondt-Phragméniska valmetoden har visat sig innebära en tendens till underrepresentation av de mindre partierna. Med anledning av riksdagens skrivelse 1918 genomfördes en utredning, som 1921 ledde till en utvidgning av valkretsarna. 1924 infördes bestämmelserna om valteknisk samverkan, vilken möjlighet under de följande årtiondena flitigt utnyttjats. Senare framlades flera förslag dels om tilläggsmandat, dels om riksmandat. I ett betänkande 1928 (bilagt motion I: 425) föreslogs, att endast 215 av andra kammarens platser skulle tillsättas genom vanliga val, medan de återstående 15 platserna skulle fördelas mellan partierna så, att de skulle bli representerade i kammaren så nära som möjligt i förhållande till de totala röstetalen i riket. Vid 1932 års riksdag framlades i proposition nr 194 förslag om riksmandat. Endast 200 av andra kammarens mandat skulle fördelas mellan valkretsarna, varefter de återstående 30 skulle tillsättas från en rikslista efter partiernas samlade röstetal i riket. Förslaget föll denna gång liksom

1936, då det framfördes i en motion (I: 229). Vid 1945 års riksdag begärdes en ny utredning samtidigt som olika åtgärder till frågans lösning framlades. Ett nytt förslag var, att landet skulle indelas i regioner med tilläggsmandat för överskottsösterna inom varje sådan region (I: 220 och II: 360). — Motionärerna stödjade sitt resonemang med en tabell utvisande över- eller underrepresentationens approximativa verkningar vid olika partistyrka angiven i % av antalet avgivna röster inom valkretsen. Vid en röststyrka av 10 % utgör underrepresentationen 0,3, vid 20 % ± 0 , vid 50 % + 0,8 o. s. v. Därefter diskuteras de reformmöjligheter, som stå till buds. Införes systemet med tilläggsmandat, borde dessa utgöra 20, vilket ungefär motsvarar den överrepresentation ett parti erhåller med 50 % av röstetalet. Motionärerna anse nämligen, att man icke har anledning räkna med att något parti kommer att erhålla högre röstetal. Systemet med riksmandat ger möjlighet till en kvalitativ förstärkning av kammaren. Mot detsamma har invänts, att det allt för mycket skjuter den lokala bestämmanderätten över personvalet åt sidan. — Hrr Wahlund m. fl. (bf) och hrr Ericsson i Näs och Jonsson i Skedsbygd (bf) söka med en omfattande statistisk apparat modifiera den d'Hondtska regeln (I: 190 och II: 190). Denna innebär som bekant, att mandaten fördelas mellan partierna efter deras jämförelsetal, som erhålles genom att partiets röstetal divideras med en siffra motsvarande antalet erhållna mandat ökat med ett. Divisorn utgöres alltså av siffrorna 2, 3, 4 o. s. v. heltalsserien uppåt, medan motionärerna mena, att en rättvisare fördelning skulle erhållas genom uddatalsserien 3, 5, 7 o. s. v. — I anknytning till dessa motioner föreslå (I: 52 och II: 53) hrr Weiland (fp) m. fl. (flera partier) och hrr Swedberg (fp) m. fl. (flera partier), att, då den ifrågasatta utredningen ej torde kunna bli färdig i tid att tillämpas vid 1950 års kommunalval, årets riksdag måtte taga ett första steg mot en rättvisare mandatfördelning genom att upphäva bestämmelsen (L.K.S. 15 §) att stad med mer än 10,000 invånare skall uppdelas i valkretsar.

Fröken Vinge (fp) yrkar på sådan ändring av 71 § lagen om val till riksdagen och 36 § kommunala vallagen att i landskommun utfärdande av *röstlängdsutdrag* må kunna uppdragas åt annan person än valnämndens ordförande (II: 159). För stad gäller, att röstlängdsutdrag kan utfärdas av den magistraten därtill förordnar. En motsvarande anordning skulle visa sig förmånlig även på landsbygden, främst i kommuner, som äro uppdelade i flera valdistrikt och alltså ha olika valnämndsordförande. Väljarna veta ofta icke i vilket valdistrikt de ha rösträtt. Sändes då en anhållan om röstlängdsutdrag under fel adress, händer det lätt att detta utfärdas för sent. — I ytterligare en motion undertecknad av fröken Vinge m. fl. (fp) föreslås olika åtgärder för hävande av *tekniska hinder i valordningen* (II: 161). En sjuk, ålderstigen person kan nu rösta genom äktamake-försändelse eller, om han är inlagd på allmänt sjukhus, direkt, under förutsättning att han orkar uppsöka röstuppsamlingsstället. Tidigare har man prövat möjligheten att upp- mjuka bestämmelserna till förmån för dessa kategorier men utan resultat. Införandet av medborgarkort anse emellertid motionärerna skapa en sådan möjlighet för röstning genom annat ombud än äkta make. Proceduren på sjukhusen borde i varje fall kunna avsevärt förenklas. Oklarhet har vidare rått om rätten att avlämna valsedel å postanstalt, varför fordras

vistelse å »annan ort». Detta har tolkats som annan kommun, medan främst i de stora norrlandskommunerna avstånden och dåliga kommunikationer tala för att flyttning inom samma kommun bör ge rätt till röstning på postanstalt. Slutligen ifrågasättes, om länsstyrelsen icke borde erhålla möjlighet att komplettera röstlängden till förmån för i riket icke mantalsskrivna svenskar, som återvända dit åtminstone under första hälften av valåret.

Vid 1948 års riksdag antogs såsom vilande ett förslag till ny *tryckfrihetsförordning*. Detta kompletteras nu dels med ett förslag till lag om *rättegången i tryckfrihetsmål* dels med förslag till lag angående *beslag å vissa skrifter* (prop. nr 18). Båda förslagen bygga på dem som framlagts av 1944 års tryckfrihetssakkunniga (S.O.U. 1947: 60). Vid 1937 års reform av tryckfrihetsprocessen bibehölls endast de grundläggande bestämmelserna i T.F., medan reglerna om forum och om domstolsförfarande utbrötos till en särskild lag med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål den 9 april 1937 (S.F.S. 1937: 118). Denna ersattes senare med en lag av den 20 december 1946 (S.F.S. 1946: 806), vilken först trädde i kraft den 1 januari 1948. Forum i tryckfrihetsmål är enligt 1946 års lag rådhusrätt med jämte borgmästare minst två lagfarna bisittare. Tryckfrihetssakkunniga inskränka antalet behöriga domstolar till en i varje län, i regel rådhusrätten i residensstaden. Redan i 1948 års proposition rörande ny tryckfrihetsförordning föreslog emellertid Kungl. Maj:t, att även annan domstol skulle kunna förordnas att upptaga dessa mål.

Enligt 1946 års lags 7 § skall juryn överlägga i enrum. Tryckfrihetssakkunniga föreslår i 8 § att, om det påkallas av någon av jurymännen, rättsens ordförande skall komma tillstådes för att meddela upplysningar om vad lag stadgar. Ett liknande förslag framlades redan av 1934 års sakkunniga rörande tryckfrihetsprocessen (S.O.U. 1934: 54, s. 45); rättsens ordförande skulle vara närvarande under juryns överläggningar för upplysningars meddelande men skulle avträda innan ansvarsfrågan upptogs till slutlig prövning. Förslaget upptogs ej i propositionen (1937 nr 2), som i stället stadgade att juryn ägde av rätten införskaffa erforderliga upplysningar. Lagrådets majoritet hade ställt sig kritisk till kommitténs förslag, då detta lätt skulle leda till en viss påverkan på juryn från domstolens sida. Häremot anföra 1944 års sakkunniga, att »ett fullt opartiskt och av obehöriga inflytelser opåverkat ställningstagande från jurymännens sida, vinnes icke genom att dessa lämnas i okunnighet om gällande rätt» (s. 119). De sakkunniga förklarade även, att deras förslag stod i överensstämmelse med en modern utvecklingslinje i utländsk juryprocess. Lagrådets majoritet, bestående av de tre justitieråden, ansåg, att de sakkunniga givit domaren för stort inflytande. De accepterade däremot departementschefens ståndpunkt, att domaren skall inskränka sig till en mera allmänt hållen lagtolkning, som endast skall få röra spörsmål, varom han tillfrågas. Informationerna få alltså enligt denna uppfattning endast sträcka sig till ett bedömande av det föreliggande fallet. Lagrådet föreslår en formulering av innebörd att domarens information skall avse åberopade lagrums rätta tolkning. För att informationen skall få denna snävare omfattning föreslås att i stället för att domaren efter kallelse skall komma tillstådes till juryns överläggning, denna för mottagande

av information har att inställa sig inför rätten. Detta förslag upptogs i så måtto i propositionens förslag, att juryn skall »sammanträda med rätten». I lagrådet avstyrkte regeringsrådet Quensel varje överläggning mellan domstolen och juryn. Denna argumentering framföres i motioner (I: 231 och II: 296) av hr Holmbäck (fp) och hr Ståhl (fp). Även hr Hagberg i Luleå (k) yrkar utan närmare motivering att ifrågasvarande bestämmelse skall utgå (II: 294).

I propositionen nr 18 framlades även ett förslag angående *beslag å vissa skrifter*. I detta regleras indragning av skrift i de fall då skrift, som anträffas vid trupp eller ombord på flottans fartyg, mångfaldigats på annat sätt än genom tryck. Samma regler införas här som för tryckt skrift enligt den vilande T.F. Indragning får endast ske om skriften är brottslig, vilket skall konstateras på judiciell väg. Både tryckt och icke tryckt skrift kan emellertid tagas i beslag efter beslut av den befälhavare, som enligt lag har bestraffningsrätt. Ett exemplar av den beslagtagna skriften skall omedelbart överlämnas till allmän åklagare.

Ur det vilande förslaget till T.F. har på K.U:s initiativ utgått bestämmelserna om tryckeriernas leveransplikt av tryckt skrift till vissa bibliotek. Ett förslag till lag i ämnet har i stället framlagts för årets riksdag (prop. nr 11).

Frågan om *kontroll av den offentliga partipropagandan* inför val har tidigare vid flera tillfällen behandlats av riksdagen utan att något positivt resultat uppnåtts. I folkpartimotioner av hrr Bergvall m. fl. och Ohlin m. fl. (I: 2 och II: 1) omnämnes den ofta osakliga propaganda, som sysslar med andra partiers ekonomi. Motionärerna instämman helt i den argumentering, som fördes av 1945 års sammansatta konstitutions- och lagutskott rörande svårigheten att erhålla en fullständig redovisning av partiernas ekonomiska förhållanden. De försök, som i detta avseende gjorts i Förenata Staterna, belysa de svårigheter, som härvid uppkomma. Motionärerna instämman vidare i det sammansatta utskottets uttalande för anonymitetsskydd för bidragsgivarna till ett politiskt parti. Av stort värde vore det däremot att få partiernas valkostnader redovisade. Som exempel anföres kostnaden för valsedlar, flygblad och broschyrer, affischer, film, möten samt propagandaannonser. Kostnaderna för dessa arrangemang måste i så fall redovisas vare sig de gäldas av partiorganisationerna, av andra sammanslutningar eller av enskilda. Redovisningen skulle däremot endast omfatta den propagandaverksamhet, som vänder sig till allmänheten, men icke den personliga, icke-offentliga valpropagandan, som drives i olika former, väsentligen med frivilliga arbetskrafter. Motionerna utmyнна i kravet på en utredning av möjligheterna att åstadkomma en rättvisande, realistisk och kontrollerbar redovisning av omfattningen och kostnaderna för publik propaganda inför val och folkomröstningar. I medveten polemik mot denna folkpartimotion väcktes två socialdemokratiska motioner. I den första, av hrr Severin och Lindberg (II: 51), förklaras, att frågan om valkostnadernas totala höjd är av mindre intresse än den om hur de täckas. Motionärerna säga sig icke tro, att något parti mot kontant erkänsla åtar sig att förfäktat någon en-

skilds eller en grupps intressen. Däremot gäller, att de som stödjade ett parti anse att det förfäktar dess idéer och intressen. Vetskapen om vem som stöder ett parti utgör alltså ett viktigt led vid identifieringen av partiet. Motionärerna medge, att en sådan kontroll förutsätter en omfattande och dyrbar administrativ apparat och framför allt, att valhemligheten äventyras. De yrka trots detta på att om riksdagen beslutar en skrivelse med begäran om utredning av valkostnaderna, den måtte utsträckas att gälla partiernas inkomstkällor. Ungefär samma tankegångar återkomma i hrr Sehlstedts m. fl. (s) motion (II:202), som utmynnar i kravet på att sammanlutningar, som bedriva politisk propaganda, åläggas skyldighet att föra böcker samt att årligen avgiva offentlig redovisning för sin propaganda-verksamhet.

Hr Nilsson i Spånstad (bf) yrkar på en *effektivisering och förenkling av förvaltningsarbetet* (II:148). Detta kan ske bl. a. genom att ett förbud utfärdas för de centrala verken att utan Kungl. Maj:ts godkännande utfärda föreskrifter och anvisningar till underställda myndigheter. Onödiga detaljbestämmelser böra undvikas o. s. v. Satserna illustreras med ett par exempel från skogsvårdens arbetsfält, av vilka framgår, att motionären främst syftar till en decentralisering av förvaltningsförfarandet. —

Frågan om möjligheten att underlätta orienteringen i gällande lagar och författningar har under senare år behandlats vid flera tillfällen både av kommittéer och i riksdagen. Hr Herlitz (h) med instämmande av hr Fahlander (s) ger i en motion (I:185) en utförlig översikt av vilka möjligheter, som stå till buds, och vilka åtgärder, som ytterligare kunna vidtagas. Främst rekommenderar han utgivandet av en förvaltningsrättslig författningsedition, som jämte Sveriges rikets lag skulle upptaga samtliga författningar, eller att åtminstone lagboken kompletteras med ett årligt register över gällande lagar och författningar.

I proposition nr 13 framlägges ett förslag till förordning om *allmänt kyrkomöte*, som tidigare godkänkts av 1948 års kyrkomöte. Antalet ledamöter ökas från 60 till 100; de prästerliga ombuden från 30 till 43 och lekmannaombuden från 30 till 57. Biskoparna äro liksom tidigare självskrivna. De båda teologiska fakulteterna ha även bibehållit sin rätt att utse två ombud var. Antalet valda prästerliga ombud utgör två från varje stift utom Lunds, som utser tre, och Visby, med endast ett ombud. Vid val av lekmannaombud utgör varje stift en valkrets utom Lunds, som uppdelas på två. Inom varje valkrets väljes det antal ombud, dock minst två, som Konungen bestämmer. Valen äro indirekta. För elektorsvalet är valkretsen indelad i distrikt på sätt domkapitlet bestämmer. Icke territoriell församling bildar ett distrikt för sig. I varje distrikt utses en elektor för varje påbörjat 5000-tal invånare, men högst tio elektor. I distrikt, som utgöres av en församling, väljes elektor av kyrkofullmäktige, eller där sådana ej finnes av kyrkostämman. Utgöres distriktet av två eller flera församlingar, sker valet av församlingsdelegerade, vilka utses av fullmäktige eller stämman. Valet av lekmannaombud och suppleanter sker inom varje valkrets inför en av domkapitlet förordnad valförrättare. Valen skola, om så önskas, ske proportionellt.

Bestämmelserna om kyrkomötets kompetens ha icke ändrats. Bland ändringarna av arbetsformerna märkas, att medan enligt nu gällande förordning frågan om antagning av eller ändring i bibelöversättning m. m. skall beredas av de mötets medlemmar, som höra till prästeståndet, skall det härefter handläggas av ett beredningsutskott med ärkebiskopen som ordf. och med 14 ledamöter utsedda genom val. Innan dess kan dock, om så påyrkas, ett särskilt betänkande ha avgivits av de prästerliga ledamöterna.

Kyrkomötet äger slutligen att inom sig utse en utredningsnämnd bestående av tre prästerliga ombud och fyra lekmannaombud att till nästa kyrkomöte bereda samt avgiva yttranden och förslag i sådana ärenden, som kyrkomötet i anledning av väckta motioner överlämnat dit. Nämndens verksamhet skall vara avslutad inom tid, som Konungen bestämmer, och senast ett år efter kyrkomötets slut. Konungen kan dock medgiva, att nämnden sammanträder under högst två månader närmast före nästföljande kyrkomöte.

Tidigare stadgades att omröstning skulle ske med slutna sedlar. Enligt förslaget skall hädanefter omröstning ske öppet. Alla val skola dock ske med slutna sedlar.

Enligt nuvarande ordning för *utseende av biskop* har envar av de i valet deltagande att rösta med en sedel upptagande tre namn. De tre, som därvid uppnå högsta röstetal, uppföras på förslaget, och har Kungl. Maj:t att utse en av dem till biskop. Hrr Ohlon (fp) och Sjödahl (s) anse (I: 1) att ett rättvisare utslag skulle erhållas om varje valsedel blott finge upptaga ett namn, eller om, som vid borgmästareval, vid sammanräkningen placering på andra och tredje plats tillerkännes ett reducerat värde.

I proposition nr 17 föreslås vissa ändringar i lagen om *landsting*. Lagtima möte skall börja den första måndagen i oktober månad (16 §) i stället för första måndagen i september. Förslag till landsting skola inlämnas senast den 15 augusti i stället för 15 juli (17 §). Urtima möte föreslås kunna inkallas utom av Konungen och ordinarie landsting även av förvaltningsutskottet. Slutligen har bestämmelsen, att dagtraktamente får utgå under högst tio dagar, utgått. Propositionen bygger på en otryckt promemoria av kommunallagskommittén av den 11 november 1948. — Hr Lindblom (fp) och fröken Vinge (fp) yrka på avskaffande av nu gällande bestämmelse att vid landstingsval stad skall utgöra egen valkrets, då dess befolkning uppgår till minst 15,000 invånare, medan för övriga landstings valkretsar gränsen satts till 20,000 (I: 133 och II: 160).

Hr Larsson i Stockholm (fp) yrkar i en utförlig motion (II: 204) på *stadsdomstolarnas förstatligande*. Under flera årtionden har denna fråga stått på dagordningen. Motivet har därvid dels varit att häva den onödiga skillnaden mellan städernas och landsbygdens domstolsväsen, dels att på ett mer rationellt sätt ordna den kommunala förvaltningsorganisationen. Redan 1909 års K.U. ställde sig välvilligt till ett förslag, men ansåg att en reform måste anstå i avvaktan på processreformens genomförande. I avvaktan på denna genomfördes vissa partiella reformer. De nya städerna ställdes regel-

bundet under landsrätt. Genom en lag av den 13 juni 1924 erhöill Kungl. Maj:it befogenhet att vid ledighet å borgmästartjänsten i stad, vars folk-mängd understeg 3,000 personer, även mot stadens önskan förordna, att dess rådhusrätt skulle upphöra. Lagen den 17 juni 1932 förutsatte att stad, som icke hade behov av en rådhusrätt med minst 3 lagfarna ledamöter, normalt skulle läggas under landsrätt. Slutligen stadgades 1945, att stad med en eller högst två lagfarna ledamöter i rådhusrätten skulle förenas med domsaga. Städernas egen jurisdiktion kom emellertid icke helt att upphöra i samband med processreformen. Ett förslag i denna riktning fram-lades visserligen i processkommissionens betänkande (S.O.U. 1926: 31). För-slaget följdes dock icke i 1931 års proposition angående grunderna för en rättegångsreform (prop. 1931 nr 80). Föredragande departementschefen för-klarade, att processreformen i första hand gällde rättegångsförfarandet. Frågan om förstärkning av stadsdomstolarna kunde däremot först avgöras i samband med en allmän omläggning av städernas förvaltning. Denna upp-fattning gjorde även riksdagen till sin. Samma uppfattning dominerar 1942, då den nya rättegångsbalken antogs.

Under de senaste årtiondena ha flera angelägenheter överförts från den *kyrkliga* till den *borgerliga kommunen*. Hrr Lundberg m. fl. (s) anse (II: 5) det av betydelse att fullfölja denna tendens i så måtto, att ekonomiska angelägenheter, även då de avse kyrkliga ändamål, komma att handläggas av den borgerliga kommunens organ. Först härigenom kan en enhetlig prövning och avvägning av beskattningen åstadkommas.

Vid införandet av kyrkofullmäktigeinstitutionen stadgades att *val till kyrkofullmäktige* icke finge ske samma dag som övriga kommunala val. Härigenom sökte man avpolitiserat kyrkofullmäktigevalen. Hr Nilsson i Kri-stinehamn (s) bestrider att man lyckats härmed och föreslår en sådan änd-ring av lagen, att val av kyrkofullmäktige kan äga rum samma dag som övriga kommunala val (II: 18).

Ivar Beskow.

Borgerligt finskt partiväsen. Den 8 december 1918 var en märkesdag i partiväsendets historia i Finland. Denna dag lades nämligen grunden till de tvänne borgerliga partier på finskt håll, vilka i främsta rummet velat beteckna sig som idépartier; nämligen *nationella samlingspartiet* och *nationella framstegspartiet*. Grundläggningen skedde i form av en politisk om-gruppering sålunda, att samlingspartiet bildades vid ett möte i Gamla stu-denthuset av kretsar, vilka alltsedan våren 1918 uppburit tanken på monar-kiskt statsskick, medan borgerliga republikaner samtidigt i Balders lokal fattade beslut om stiftandet av framstegspartiet. Till den förra organisati-onen anslöt sig majoriteten av det gammalfinska partiet och en mycket bety-dande minoritet bland ungfinnarna inkluderande några av deras bästa kraf-ter såsom P. E. Svinhufvud och E. N. Setälä. Framstegspartiet åter bildades av majoriteten av ungfinnarna, gammalfinnarnas republikanskt sinnade minoritet och största delen av det lilla finska folkpartiet; den ledande per-sonligheten var här K. J. Ståhlberg. Att börja med synes partierna ha upp-

burits av en något så när jämnstark opinion. Vid valet 1919 erhöll samlingspartiet 28 och framstegspartiet 26 mandat i riksdagen.

I det följande skall ett försök göras att, utan att teckna någon historisk bild av de bägge »konkurrerande systerpartierna», anlägga några synpunkter på deras mera karakteristiska kännetecken.

När det gäller att spåra upp de essentiella dragen i finländskt partiväsen har man först att konstatera, att motsättningen liberalism — konservatism icke under borgerlighetens glansperiod (c:a 1850—1890) blev konstitutiv i Finland i samma grad som i de flesta andra europeiska länder. Språkdualismen gav det ursprungliga finska partiet en starkt etniskt nationell prägel, medan den samtida brytningen mellan liberaliserande aristokratiskt-högborgerliga svenskhetsåskådningar och ett frammbrytande akademiskt och bondekonservativt medelklasspatos förlänade hela fennomanien en att börja med socialt radikal, senare socialkonservativ grundton. Den fronderande vänsterborgerliga riktning, vilken under 1800-talets sista decennier betecknade sig som *ungfinnar*, intog karakteristiskt nog en prononcerat finsk nationell attityd i språkfrågan. Den snara omgrupperingen under ofärdsåren med hållningen gentemot russificeringen som politisk vattendelare bidrog till att utsudda de frammbrytande idépolitiska skiljelinjerna. Tyngdpunkten i partiuppdelningen förflyttades alltmera till det taktiska planet.¹ Då den ryska hållningen under seklets andra decennium omöjliggjorde en konsekvent genomförd anpassningspolitik, trädde partiuppdelningens konstitutiva svaghet alltmera i förgrunden. En omgruppering, delvis även tänkt som en sammanslagning av de båda partierna, låg i luften och hade med största sannolikhet kommit att genomföras även om landet icke vunnit självständighet.

När man nu frågar sig, om nygrupperingen monarkister — republikaner — efter 1919 miste motsättningarna i statsskicksfrågan för övrigt till största delen sin betydelse — innebar ett om ock sentida definitivt förverkligande av skiljelinjen konservatism — liberalism i borgerlig finsk politik, så bör härtill svaras, att man i ingen händelse har att göra med den efter förra världskriget redan avsomnade europeiska konservatismen i vedertagen mening eller med en utdöende liberalism av Manchestertyp. Här står överhuvudtaget icke ett »genomtänkt alternativprogram» mot ett annat: de olika vägarna betingas främst av faktorer som temperament, social attityd, politisk taktik. Samlings- och framstegspartierna äro trots de tidvis rätt häftiga motsättningarna dem emellan tvenne förgreningar av samma träd, som suger sin näring ur en nationellt och socialt färgad idébakgrund. Det nationella tänkandet är grundläggande för dem vardera. Att framstegspartiet i början av självständighetstiden och samlingspartiet senare intagit en mera reserverad hållning gentemot finlandssvenskarna sammanhänger i icke ringa grad med politiska brytningsföreteelser av aktuell eller taktisk natur.²

¹ Partiernas program skilja sig ej så mycket från varandra som deras »verksamhet och metoder» framhöll bl. a. chefredaktör K. N. Rantakari i art. »Suomalainen puolue» (Det finska partiet), Yhteiskunnallinen käsikirja (1910), s. 472.

² Sälunda bidrog t. ex. svenska folkpartiets och samlingspartiets gemensamma intresse för det monarkiska statsskicket verksamt till att föra dessa grupper närmare varandra, och den välvilliga attityden bevarades ännu några år efter det frågan om statsskicket förlorat sin aktualitet.

Äktfinskt betonade och moderata har det funnits inom vartdera lägret, även om den senare åskådningen förefaller att mera definitivt ha stabiliserat sig bland framstegspartiets män.

Det sociala intresset har även varit utpräglat inom vartdera partiet, hos samlingspartiet förknippat med en utpräglad statskänsla, hos framstegspartiet i form av en stark dragning mot socialliberalism. Måhända har man här att göra med ett specifikt finskt lynnesdrag eller också med en efterdyning av den stagnation i samhällsutvecklingen, som blev en följd av »den ryska parentesens» i Finlands historia. Om man i samlingspartiets sociala intresse kunnat spåra ett visst byråkratiskt-kyrkligt drag med mål att skapa en fast samhällsbevarande jordägande eller tjänstebunden medelklass, så har framstegspartiets sociala intresse varit mera vittfamnande. Man har målmedvetet strävat efter att förverkliga ett socialradikalt program med en mera utpräglad demokratiseringstendens. Attityden mot socialismen har såtillvida varit gemensam; att sociala reformer fattats som ett slags säkerhetsventil för avvärjande av en samhällsomdanning i socialistisk riktning.

Det är sålunda alls ej lätt att fixera skiljelinjerna i samlings- och framstegspartiernas idépolitiska uppläggning. Men man kan i alla fall peka på samlingspartiets traditionalistiska färg, dess hänvisning till det gammalfinska partiets mål,³ dess ställningstagande till förmån för äganderätt, kyrka, byråkrati och försvar. Samlingspartiet har velat stärka statsmakten och hävda landets ställning i utrikespolitiskt avseende. Dess attityd har varit ett slags medelklasskonservatism med akademiska spetsar i ledningen och en möjligast stark finsk »nationalstat» som främsta mål.

Framstegspartiet har kanske i högre grad lyckats undgå att associera politiken med klassintressen och mera låta idéprogrammet komma till sin rätt, detta trots att i stort sett liknande kretsar (akademiker, företagare, jordbrukare) stått i ledningen för partiet. Någon direkt fiendtlighet mot kyrkan eller armén har partiet knappast lagt i dagen, men mera följdriktigt hållit på den demokratiska parlamentarismen och appellerat till obestämda sociala mellangrupper, t. ex. smärre jordbrukare eller lägre tjänstemän. Partiet har velat placera sig ett steg till vänster om samlingspartiet och förverkliga en hållning av något slags »nationellt frisinne».

I utformningen av samlings- och framstegspartiernas politiska verksamhet kan klarare skiljelinjer spåras än beträffande deras idéprogram. Framstegspartiets bärande riktningslinje var från början att med agrarerna som närmaste bundsförvant följa den s. k. centerpolitiken, varmed efter inbördeskriget 1918 förstods en strävan att på kompromissens och framåtskridandets väg utjämna de häftiga sociala motsättningarna mellan det vita och röda Finland. Man strävade till ett reformarbete i tecknet av samarbete

³ Särskilt teol. dr Paavo Virkkunen, en av partiets ledande personligheter under hela självständighetstiden, här betonat betydelsen av arvet efter J. V. Snellman, Agathon Meurman, Y. S. Yrjö-Koskinen och övriga »gamla fennomaner» av första generationen. Se Virkkunens art. »Kansallinen kokoomuspuolue 20-vuotias» (Nationella samlingspartiet 20 år) i partiets jubileumsskrift 1938, s. 18.

Rörande samlingspartiets program och inställning till olika stridsfrågor se för övrigt Göran von Bonsdorff, Samlingspartiet (1947), ss. 37—60.

mellan socialdemokrater och borgerliga (i praktiken högersocialister och vänsterborgare). Centerpolitiken upplevde märkligt nog sin första högkonjunktur under åren efter 1919, då socialisterna överhuvudtaget vägrade att samverka vid regeringsbildningen. Att så skedde torde delvis få tillskrivas K. J. Ståhlbergs kraftfulla ledarpersonlighet. Sedan medlet av 1920-talet växte det andra centerpartiets, agrarernas, krafter alltmera i förhållande till framstegspartiet, men de flesta statsministrar under 1930- och början av 1940-talen ha varit framstegsmän. Sedan Svinhufvud avgått från presidentposten 1937 kunde A. K. Cajander 1937—39 för första gången förverkliga en regering helt enligt centerpolitikens intentioner i form av ett samarbete mellan framstegspartiet, agrarerna och socialdemokraterna, sedermera även svenska folkpartiet.

I motsats till centerpolitiken har högerpolitikens bärande riktlinje varit begreppet borgerlig samling. Denna grundsats har till icke ringa del stött sig på motsättningarna under och efter inbördeskriget. Även om man ej direkt strävat efter att bevara dessa motsättningar har dock avståndstagandet från socialismen i högerpolitikens former bidragit till att fjärma den s. k. arbetarklassen från andra samhällsgrupper. I kampen mot kommunismen har högern icke tvekat att använda utomparlamentariska metoder och under högerströmningarnas glansperiod åren efter 1930 var samarbetet mellan samlingspartiet å ena sidan och Lapporörelsen och dess efterträdare IKL å andra sidan tidvis t. o. m. mycket intimt. Sedan moderata kretsar i samlingspartiet med bl. a. J. K. Paasikivi tagit avstånd från de metoder, som praktiserades av IKL,⁴ inträdde dock ett fjärmande mellan de båda högergrupperna. Gentemot nationalsocialistiska strömningar ville samlingspartiet representera en sund konservatism på inhemsk botten. Trots detta skulle dock den yttersta högerns urartning starkt bidra till en nedgångsperiod för högerpolitiken överhuvudtaget. I den mån man vill göra de bärande linjerna i Finlands krigspolitik betecknande för en specifik »högerinställning» gör man sig skyldig till en historisk felsyn: landets krigspolitiska orientering uppbars ju av ett kompakt majoritetsblock av personer ur olika partier.

Det är karakteristiskt, att personer, både ur samlings- och framstegspartiernas led, vilka försökt uppskatta sina partiets betydelse, kommit till den slutsatsen, att respektive parti utövat ett större verkligt inflytande än dess representation i riksdagen egentligen skulle förutsätta.⁵ Detta kan väl delvis skyllas på socialisternas trots allt ända till senaste tid relativt isolerade ställning i Finlands politiska liv och agrarernas relativa brist på verkliga kapaciteter. Samlingspartiets inflytande har emellertid till stor del betingats av dess starka förankring i den ledande kulturvärlden, byråkratien och det ekonomiska livet. Politiskt har partiet tvärtom tidvis, kanske speciellt under slutet av 1920-talet, haft anledning att känna sig tillbakaträngt. Framstegs-

⁴ J. K. Paasikivi tog avstånd från IKL såsom varande ett fascistiskt betonat parti, men varken borgerligt eller konservativt. Se bl. a. hans arbete »Demokratia vai diktatuuri?» (Demokrati eller diktatur?), 1934, s. 19 f.

⁵ Se för samlingspartiets vidkommande Virkkunen, a. a., s. 20 och för framstegspartiets del Arvo Inkilä, »Kansamme eheyttämisen puolesta» (i övers. »I kamp för vårt folks inre harmoni»), 1945, s. 7.

partiets styrka har varit dess nyckelposition av i koalitionsregeringar oundgängligt utjämnade element; en framstegsman har kunnat accepteras eller snarare tolereras av olika riktningar. Därtill kommer, att bägge partierna inom sina led kunnat räkna ett stort antal personligheter med betydande kunskaper och erfarenhet på samhällslivets skilda områden.

Utän att här gå in på någon detaljuppräknin g kan vi konstatera, att de politiska avgörandena i Finland i allmänhet följt centerpolitikens riktlinjer. Detta gäller bl. a. så viktiga frågor som regeringsformen och statskicket utformning överhuvudtaget, lantbruks- och kolonisationspolitiken, språklagstiftningen, läroplikten, skatterna och den ekonomiska politikens allmänna utformning. Utrikespolitiskt led centern otvivelaktigt ett betydande nederlag 1922, då riksdagen förkastade Holstis finländsk-polsk-baltiska allians, medan det var en högerman (Hackzell) förunnat att vara utrikesminister, då den nordiska orienteringen på allvar inleddes 1935. Vill man nämna några områden, där samlingspartisternas sakkunskap och synpunkter speciellt kunnat göra sig gällande, så blir det försvarsfrågan och stödet åt skyddskåren, statsförvaltningen, kulturlivet, i synnerhet när det gällt dess utveckling i »nationell» riktning, uppmuntrandet av företagsamheten och industrien samt skyddandet av kyrkans ställning.

Varken samlingspartiet eller framstegspartiet har kunnat klaga över alltför ringa representation i Finlands regeringar. Det förra har varit representerat i cirka hälften, det senare i nästan $\frac{2}{3}$ av landets 28 ministärer sedan slutet av 1918. Av Finlands statsministrar ha till framstegspartiet räknat sig Kaarlo Castrén, J. H. Vennola, Oskari Mantere, T. M. Kivimäki, A. K. Cajander, Risto Ryti och J. W. Rangell. Samlingspartister ha varit Rafael Erich, Antti Tulenheimo, Lauri Ingman, P. E. Svinhufvud, Edvin Linkomies och Antti Hackzell. Även J. K. Paasikivi har tidigare varit en förgrundsfigur inom partiet. Utöver den ordinarie representationen, som varierat mellan 1—6 medlemmar i dessa regeringar, har ett stort antal s. k. fackministrar kunnat räknas till de bägge partierna. Samtliga ministärer, i vilka samlings- eller framstegspartiet medverkat, ha varit koalitionsregeringar av olika typ.

De bägge partiernas riksdagsrepresentation uppvisar en alldeles olikartad tendens. Medan samlingspartiet visat en relativ stabilitet såtillvida, att antalet av dess folkrepresentanter, kretsat kring siffrorna 18—42 (under 28 endast då konkurrens med IKL förefunnits), så har framstegspartiets riksdagsgrupp, vissa skiftningar frånräknade, fortgående smultit ihop från 26 år 1919 till endast 5 i närvarande stund. Orsaken härtill kan delvis sökas i att den liberala inställningen efter förra världskriget överallt successivt förlorade i dragningskraft. Man har också hänvisat till att framstegspartiet uttömt sitt stora reformprogram och icke i sin idévärld förmått uppsuga de konstruktiva riktlinjer, som för närvarande äro föremål för nyliberalismens uppmärksamhet. Partiet har regerat sig »trött», det har slitits och knuffats i kompromissernas trånga korridorer och i väljarnas ögon måhända förlorat en handlingskraftig riktlinje. Dess hållning sedan vapenstilleståndet 1944 har ofta präglats av en viss doktrinär intransigens, som bidragit till att minska dess politiska betydelse, vilken numera torde vara rätt ringa.

Det är egentligen föga förvånansvärt, att samlingspartiet lyckats hålla sig bättre uppe. Uppåtsträvande kulturbärare i förbund med en särskilt efter

landets senaste krig ekonomiskt och socialt derangerad medelklass tilltalas mera av löften om konsolidering på nationell och kulturell grund än av ett välvilligt, men något vagt socialt patos. En riktning, som trots täta regeringsengagemang tack vare sin flygelställning alltid kan undvika att identifiera sin hållning med det segrande och därigenom undandraga sig ansvaret för de avgöranden man ogillar, har lättare än en mellangrupp att samla socialt missnöjda samhällsgrupper utanför de klassmedvetna arbetarnas led. Samlingspartiets position förefaller för närvarande att vara rätt fast och svår att rubba.

Göran von Bonsdorff.

LITTERATURGRANSKNINGAR

BERNDT LANGE: *Christoffer Isak Heurlin som politiker*. Från det politiska framträdandet vid 1827 års statsrevision till 1840—41 års riksdag. Lund 1948. C. W. K. Gleerup. Pris kr. 15:—.

»Den som en gång sett Heurlins huvud, glömmer det icke. Ansiktet i hög grad ovanligt, eldsprutande, skrynkligt och brunt såsom en tatarhäxas, men högst genialiskt. Blicken var örnens, jagade oupphörligt omkring och likasom brände varhelst den slog ned. Även näsan liknade örnens och var så djupt nedböjd, att mun och näsa nästan beständigt kysste varandra. Håret var korpsvart, tjockt, glänsande, hängde fritt och merändels tovtigt ned över nacke, panna och till och med axlar. Hela huvudet det livligaste, fiffigaste och snabbaste man kan få se. Gången snabb, kraftig, anstormande. Övre kroppshalvan robust, bröstet högt och brett, ryggen ännu bredare. Längden medelmåttig. Talet till den grad livligt och strömmande att det måste bokstavligen benämnas sprittande, sprutande, spottande. Rösten genomträngande, stundom skarp, ja vass; lungorna starka som blåsbälgar; improvisationen ljungande, svadan hänryckande, oaktat uttalet äkta smauländskt.»

Denna utomordentligt målade bild av Christoffer Isak Heurlin har lämnats av en man, som haft tillfälle att iakttaga honom på nära håll och i olika sammanhang, nämligen J. C. Hellberg,¹ som på sin tid var anställd inom ecklesiastikexpeditionen och i prästeståndet. Hellbergs ord vittna om det intryck, som Heurlin gjorde på sin samtid. Hans levnadslopp var också märkligt: docent vid unga år först i latin och sedan i matematik och därefter adjunkt i ekonomi, allt vid Lunds universitet, därefter kyrkoherde och biskop på olika orter, t. f. statssekreterare för ecklesiastikärendena 1838—40, chef för ecklesiastikdepartementet 1842—44 i en statsrådsrets, som av sin samtid stundom kallades för den Heurlinska ministären, samt sist men icke minst inflytelserik ledamot av prästeståndet alltifrån den väl-dirigerade riksdagen 1828—30 till och med ständermötet 1853—54. Heurlin kom redan av sin samtid att åtnjuta ett stadgat rykte för pålitlig konservatism, och omdömena om honom utföllo självfallet olika. Av eftervärlden har han emellertid måhända blivit mest känd som Tegnérns domprost och efterträdare på biskopsstolen i Växjö, stundom — för att använda Aftonbladets terminologi — som »Tegnérns onda genius».²

Det är därför att hälsa med tillfredsställelse, att den historiska forskningen med Berndt Langes avhandling börjat kartlägga Heurlins liv och

¹ [Hellberg,] Ur minnet och dagboken om mina samtida, I: 105.

² Aftonbladet ²¹/₂ 1840.

insatser. Lange har därvid först och främst avgränsat undersökningen till den sida av Heurlins karriär, som utgör den otvivelaktigt viktigaste, nämligen den politiska. Heurlin var, skriver Reuter dahl i sin minnesteckning över honom, mera »den statens än en kyrkans man»,³ och politiken utgjorde hans huvudintresse. Lange har för det andra med hänsyn till materialets stora omfång avbrutit framställningen vid ingången till 1840 års riksdag, varom mera nedan.

Avhandlingen utgör på många sätt ett imponerande forskningsresultat, och det genomgångna materialet är omfångsrikt. Framställningen är värdad och njutbar och — framför allt — föredömligt koncentrerad. Lange har lyckats klara den kanske svåraste stötestenen för alla dem, som syssla med de senaste 150 årens historia: han behärskas icke av materialet utan är själv herre över detta. Avhandlingen, som framlagts som disputationsprov i ämnet historia, har redan vederbörligen recenserats av fakultetsopponenten.⁴ Då den är av intresse även för den statsvetenskapliga forskningen, är emellertid en anmälan jämväl på sin plats i denna tidskrift.

Det lär icke vara för djärvt att påstå, att utgångspunkten för Langes forskningar har varit Heurlins egen självbiografi, som förvaras i Lunds universitetsbibliotek.⁵ Denna självbiografi har sedan länge varit känd och använd. Redan Reuter dahl fick låna den, då han skrev sin minnesteckning över Heurlin.⁶ Alin torde ha utnyttjat den, då han utarbetade sitt bidrag till Schinkels minnen.⁷ Den modernare litteraturen har flitigt öst ur den. Liksom flertalet memoarer är Heurlins tendentiös. Lange har i regel haft blicken klar härför och framdragit exempel därpå. I själva verket har det framstått som en väsentlig uppgift för Lange att pröva sanningshalten av självbiografien. Men läsaren skulle ha fått detta nödvändiga grepp på ämnet på ett bättre sätt, om framställningen inlett med en undersökning av självbiografiens tillkomst och en allmän karakteristik av dess källvärde. Nu få vi en sådan undersökning och karakteristik först i en relativt kortfattad exkurs.

Den egentliga framställningen börjar med 1827 års berömda och beryktade statsrevision, då Heurlin gjorde sina lärospån i rikspolitiken. I själva verket är det egendomligt, att denna av både samtid och eftervärld så uppmärksamade »riksdag i smått»⁸ icke tidigare blivit föremål för närmare undersökning.⁹ Den centrala konstitutionella tvistefrågan gällde, huruvida revisionen *endast* fick omfatta »två års avslutade räkenskaper» eller *minst*

³ Reuter dahl, Christoffer Isaak Heurlin (1869), s. 48.

⁴ Sten Carlsson, Hist. tidskr. 1948: 286 ff.; se även Sv. teol. kvartalsskrift 1948: 186 ff.

⁵ Självbiografien överlämnades till biblioteket år 1905 av professor Ola Holmström och hans hustru Signe Holmström, den senare sondotter till C. I. Heurlin.

⁶ Reuter dahl a. a. s. 49.

⁷ Minnen ur Sveriges nyare historia, XII (1828—1844). I Alinska avskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek finnes under signum F 859 s en avskrift av självbiografien för åren 1827—1848.

⁸ Clason, Sveriges historia till våra dagar, XI, s. 338.

⁹ Jfr dock Enander, Kring 1827 års statsrevision, Statsv. tidskr. 1931: 233 ff.

samma tids räkenskaper. Meningarna voro delade, hur grundlagen i detta fall skulle tolkas. Läget komplicerades ytterligare av att revisorerna faktiskt hade att räkna med två instruktioner för sitt arbete, dels 1812 års, dels 1823 års av ständerna antagna men av Kungl. Maj:t icke sanktionerade instruktion. Den sistnämnda stipulerade i varje fall icke någon tvåårsgräns. Majoriteten av revisorerna ansåg, att tvåårsgränsen kunde och borde överskridas, och underströk detta i revisionsberättelsen. Häremot reagerade det regeringsvänliga statsutskottet vid 1828—30 års riksdag. Under revisionen synes Heurlin, såvitt framgår av Langes avhandling, icke uttalat sig i tolkningsfrågan men däremot hävdade, att revisorerna icke *borde* överskrida tvåårsgränsen. Inom statsutskottet reserverade han sig emellertid mot utskottets klander av revisorernas ställningstagande.¹⁰ Lange fäster (s. 69 f.) stor vikt vid denna reservation. Det kan dock knappast sägas, att Heurlin här gör sig till talesman för en annan uppfattning än tidigare. Hans ståndpunkt i reservationen är fullt logisk. Utskottet kunde icke enligt hans mening klandra revisorerna för att de tillämpat en tolkning, som följts vid föregående revisioner och som vid föregående riksdag vunnit ständernas uttryckliga anslutning. Och själv undvek han alltjämt att bestämt uttala sig i tolkningsfrågan.

Lange lämnar även viktiga bidrag till kännedomen om 1828—30 års riksdag, vars närmare intrigspel hittills avslöjats endast i ringa mån, samt till den första egentliga oppositionsriksdagen, 1834—35 års riksdag, då oppositionen erhöi majoritet i förstärkta statsutskottet. Vi få sedan följa Heurlin i hans verksamhet som statssekreterare 1838—40. Framställningen exemplifieras i rikt mått och utgör icke minst ett värdefullt komplement till Gunnar Heckschers avhandling om »Konung och statsråd i 1809 års författning». Av speciellt intresse är Heurlins ställningstagande till frågan om den kommunala organisationen och den kommunala självstyrelsen, en fråga som aktualiserades inom fattigvårdskommittén samt i samband med debatten rörande folkskolan. Genomgående bekämpade Heurlin allt, som kunde minska kyrkans inflytande över de kommunala angelägenheterna.

Lange har visat, hur Heurlin i sitt tänkesätt påverkats av den historiska skolan och i huvudsak stod på konservativ grund. Av denna anledning ansåg Heurlin tiden icke mogen för en radikal förändring av representationen. Beträffande dechargefrågan anslöt han sig till dem, som menade, att konstitutionsutskottet icke borde ingå i en detaljgranskning. Vid behandlingen av tryckfrihetsfrågan vid 1834—35 års riksdag yrkade han under inverkan av Gustaf Lagerbjelke på indragningsmaktens avskaffande men juryinstitutionens bibehållande.

»Siffran var dock det, varmed Heurlin mest sysselsatte sig och för beräkningar» var »han klippt och skuren».¹¹ Statsutskottet utgjorde den förutvarande matematikdocentens främsta forum. Nämnas kan, att Heurlin hörde till förespråkarna för statlig upplåning.

Stor möda nedlägger Lange på att klassificera Heurlin i partihänseende. Han finner, att Heurlin vid 1827 års statsrevision bör betecknas som »moderat

¹⁰ S.U. utl. nr 62 (Bih. IV: 1: 1, s. 292 ff.).

¹¹ Crusenstolpe, Skildringar ur det inre av dagens historia. De närvarande, s. 532.

oppositionell», men att en »omsvängning» ägde rum under riksdagen 1834—35. Givetvis är det, såsom förf. också påpekar, synnerligen svårt, att på detta område draga upp några klara gränser, icke minst beroende på partilivets struktur på den tiden. Ett par ting böra dock betonas. För det första hade oppositionen vid 1834—35 års riksdag en helt annan karaktär än förut. Att Heurlin då på ett mera markant sätt än tidigare tog avstånd från oppositionen, kan rimligen förklaras med att oppositionen svängt medan Heurlin stod kvar på sin gamla ståndpunkt. För det andra — och det är en sak, som rec. vill understryka kraftigare än vad förf. gjort — bör Heurlins politiska uppträdande, till dess han inträtt såsom statssekreterare och utnämnts till biskop, ses mot bakgrunden av hans strävan att göra karriär. Från denna utgångspunkt gällde det självfallet för honom att icke utmana regeringen alltför mycket. Å andra sidan måste han i lika hög grad undvika att nedsjunka till »jasägare», ty såsom sådan skulle ingen uppmärksamma honom. »Klipsk» som han var — alltför klipsk, sade mången bland hans samtida — lyckades han också under sin väg uppåt på ett enastående sätt finna en medelväg och undvika att bli alltför partifärgad. En annan sak är, att detta icke längre blev möjligt, sedan han förordnats till statssekreterare.

Mot avhandlingens slut kommer författaren in på Heurlins insatser under förberedelserna till 1840—41 års riksdag. Han analyserar Heurlins försök att göra regeringen mera aktiv och handlingsduglig och orsakerna till att detta icke lyckades. Framställningen avbrytes, såsom redan framhållits, vid ingången till 1840—41 års riksdag. Heurlins avgång som statssekreterare och hans roll i den långa ministerkrisen under våren 1840 beröras endast med några ord. Slutpunkten är, vilket förf. själv är medveten om, icke lyckligt vald. Naturligast hade varit att fullfölja framställningen till Heurlins avgång som chef för ecklesiastikdepartementet år 1844. I varje fall borde 1840 års riksdag ha medtagits, eftersom den stora urladdningen efter 1830-talets allt oroligare politiska atmosfär då kom till stånd. Å andra sidan skulle avhandlingen därigenom blivit orimligt omfattande. Författarens slutpunkt är sålunda fullt förståelig. Emellertid kvarstår önskemålet om arbetets fullföljande fram till Heurlins avgång som chef för ecklesiastikdepartementet år 1844. Det vore även önskvärt att kunna följa Heurlins politiska bana under återstoden av 1840-talet och under 1850-talet, under åldrandets, sjukdomens och missmodets dagar. Ingen vore bättre lämpad för en sådan uppgift än förf. Det är för det första känt, att han genomgått åtskilligt material även för tiden efter år 1840. Och för det andra och framför allt: den nu föreliggande avhandlingen borgar för att han även skall kunna ge oss en högt kvalificerad skildring av den senare delen av Heurlins politiska bana.

Nils Nilsson-Stjernquist.

NILS HERLITZ: *Den offentliga förvaltningens organisation*. 2 uppl. Sthlm 1948.
330 sid. Pris kr 10:—.

Professor Herlitz har nyligen utgivit en andra, utvidgad upplaga av »Den offentliga förvaltningens organisation»; arbetet ingår som andra delen i »Föreläsningar i förvaltningsrätt». Den nya upplagan består av en överbearbetning av den text, som under samma titel utgavs nio år tidigare, vartill har fogats två nya avsnitt, det ena om kommunalförvaltningen, det andra om offentlig förvaltning utanför stats- och kommunalförvaltningens område.

Om de delar av arbetet, som icke äro helt nya, gäller, att de överbearbetats med hänsyn till de senaste årens många förändringar i lagstiftningen och de jämförelsevis rika bidrag inom litteraturen, som kommit. När man nu ånyo tager del av Herlitz' framställning, kan man icke undgå att imponeras av den vida beläsenhet, den stora kringsynthet, som här ådagaläggas. Bland särskilt intressanta avsnitt må framhållas den väldokumenterade framställningen om tjänstemännens rättsställning, som även berör deras lydnadsplikt och skyldighet att vägra verkställa lagstridiga befallningar, ett ämne av stor aktualitet och även internationell räckvidd. Skall rec. göra en invändning av allmän natur, så skulle den taga sikte därpå, att förf. understundom är så försiktig i sina slutsatser, att frågeställningar väl påpekas och belysas utan att förf. anser sig kunna lämna ett säkert svar till ledning för praxis. Intresseväckande och stimulerande till eftertanke är framställningen förvisso städse.

I de nya partierna har förf. att taga ställning till många diskuterade problem, särskilt inom kommunalrätten. Förf. följer väl här — såsom han ofta framhåller — i stor utsträckning Sundbergs nu klassiska framställning i »Kommunalrätten»; med hänsyn till detta arbete har han givit sin egen framställning en sammanträngd form. I vissa väsentliga frågor har han dock givit uttryck åt från Sundbergs avvikande uppfattningar, vilka han tidigare offentliggjort i Svenska Stadsförbundets Tidskrift 1936. Som känt skiljer Sundberg mellan kommunens verksamhet enligt privaträttsliga regler — egenförvaltningen — och kommunens verksamhet å statens vägnar, självförvaltningen; sistnämnda förvaltning är enligt Sundberg kommunal om kommunen bestrider kostnaderna, eljest lokal. Mot denna Sundbergs indelning — som många söka frångå men som likväl alltid på ett eller annat sätt vill tränga igenom — ställer sig Herlitz fortfarande tveksam, men medgiver det naturliga i att — liksom i den privaträttsliga läran om juridiska personer — blott beteckna dem som kommunala organ, vilka förfoga över kommunernas tillgångar och som genom sina handlingar enligt avtals- och skadeståndsrättsliga regler binda kommunen. Herlitz erinrar särskilt om en i denna tidskrift förd polemik härutinnan mellan Sundberg och Heckscher, och tillerkänner den förres synpunkter företräde. Själv följer Herlitz dock ofta en avvikande systematik. Han är icke beredd att godtaga Sundbergs starka betonande av kommunernas delvis enskilda karaktär — kommunerna äro »rättsligt sett statens skapelser». Han vill icke heller besvara frågan, om viss uppgift är kommunal eller icke, allenast med vägledning av, om organet utövar ekonomisk förvaltning för kommunens räkning eller icke,

utan söker beakta jämväl andra omständigheter, såsom om organets verksamhet mer eller mindre regleras av kommunens beslutande organ eller avlöningen bekostas med kommunens medel. Utifrån denna uppfattning räknar Herlitz magistratens befattningshavare till kommunala; rec. vill i detta speciella fall anmäla sin reservation och nämna, att i praxis motsatt åskådning knåsatts i fråga om, bland annat, tillämpning av behörighetslagen för kvinnor. Denna har funnits gälla magistratspersonal, varvid alltså avsetts statlig befattning; det är rec:s avsikt, att i annat samband återkomma därtill. De skarpa linjer Sundberg dragit upp finna sålunda knappast någon full motsvarighet hos Herlitz; med omsorg och kritik avväger denne för och emot och söker snarast undvika gränsdragningarna.

Med särskilt stort intresse har rec. tagit del av framställningen om offentlig förvaltning utanför stats- och kommunalförvaltningens område. Förf. rör sig här på ett i svensk doktrin sent bearbetat fält, där fortfarande oklarhet i vissa viktiga delar råder. Herlitz tager här ställning till tidigare framställningar av Fahlbeck och Sundberg. Även här betonar han vådorna av att hänföra de olika företeelserna till skarpt avgränsade kategorier samt därav draga slutsatser. För svensk rätts vidkommande avvisar han sålunda tanken att olika typer rättssubjekt skulle föreligga, av vilkas egenskaper man skulle vara berättigad sluta sig till rättsliga konsekvenser i skilda samband. Det enda man i vårt land kunde göra vore att i överskådlighetens intresse sammanföra liknande företeelser. Rec. kan väl förstå alla de betänkligheter, särskilt på detta litet utforskade och i positiv rätt föga reglerade område av svensk offentlig rätt, som måste hysas mot teoretiska konstruktioner och slutsatser. Å andra sidan frestas man fråga, om man icke i längden nödgas i doktrin och praxis gå väsentligt längre än Herlitz ansett tillrädligt. Kan det verkligen vara tillfredsställande att likartade bildningar kunna i enahanda hänseende behandlas på skiljaktligt sätt? Rec. vill gärna, i detta samband, komplettera den i viss mån kritiska hänvisning, Herlitz gör till ett av Sundberg och rec. gjort försök att med ledning av vissa allmänna kriterier besvara frågan om Skånska Prästerskapets byggnadskassas rättsliga ställning med en hänvisning till den nu föreliggande domen i tvisten mellan kassan och kronan (N.J.A. 1948, s. 458), vari helt skilda meningar yppat sig inom Högsta domstolen; av dessa ogillade två kronans mot kassan förda talan. Över de mångskiftande företeelser, som möta inom denna del av förvaltningsrätten, lämnar Herlitz, efter den inledande principdiskussionen, en väl orienterande skildring, varvid han klarlägger subjektens organisation och funktioner, rättigheter och skyldigheter med ett förvånande rikt och allsidigt material. Som alltid hos denna produktive, lärde förf. är det ett nöje att taga del av den genomtänkta framställningen.

Stig Jägerskiöld.

ROBERT MALMGREN: *Sveriges författning*. En lärobok i svensk statsrätt. I. Andra häftet (sid. 161—423). Andra upplagan. Malmö 1948. Pris 8:50 kr.

Det blir i år tjuugo år sedan framlidne juris professorn Robert Malmgren påbörjade utgivandet av sitt omfattande arbete över Sveriges författning, där han skänkt oss det stora moderna standardverket i svensk statsrätt. Efter tre år var första delen färdig, behandlande statsrådet och medborgarrätten, alltså den rättsliga regleringen av statens naturliga grundbeståndsdelar, samt de båda huvudorganen, konungen och riksdagen, men först i början av detta årtionde förelåg även andra delen, liksom den förra utgiven successivt i tvenne häften. Under mellantiden, liksom också under åren därefter, hade emellertid utvecklingen inom lagstiftningen gått så fort och förändringarna i vår offentliga rätt blivit så pass många och omfattande, att professor Malmgren funnit sig föranlåten såväl att år 1937 i ett särskilt supplement föra första delen up to date som ock att 1945 genom en andra upplaga av denna inarbeta de gångna femton årens förändringar i en ny enhetlig framställning. Tilltagande ohälsa gjorde det tyvärr omöjligt för den trägne och samvetsgranne forskaren att, som han önskat, själv fullfölja arbetet med denna nyedition. Några månader före sin bortgång på hösten 1947 såg han sig därför nödsakad att överlämna detta värv i andra händer, och han uppdrog därför åt docenten i statskunskap Nils N:son Stjernquist att i ny tidsenlig upplaga ge ut även andra häftet av första delen, så att denna snarast möjligt skulle kunna i sin helhet föreligga i en tillfredsställande nygestaltning.

Detta hedrande förtroendeuppdrag lyckades docenten Stjernquist bringa till fullbordan på sommaren förra året, och kort därpå förelåg resultatet i allmänna bokhandeln. Det må först som sist slås fast, att detta arbete icke kunnat komma i bättre händer. Utgivaren har helt enkelt ryktat sitt värv på ett i allo föredömligt sätt. Med fast och varsam hand har han med både insikt och pietet justerat den ursprungliga avfattningen med hänsyn till de förändringar, som särskilt det senaste årtiondet medfört. Framför allt har han varit noga med att i noter under texten redovisa de omfattande nydaningar, som voro avsedda att vid innevarande års riksdag erhålla sin slutliga bekräftelse, i synnerhet då beträffande riksdagens arbetsformer. Naturligtvis kan det sägas, att det skulle varit till fördel för verket, om utgivandet uppskjutits tills efter det 1949 års riksdag tagit definitiv ståndpunkt till grundlagsändringarna, så att innehållet i den på dessa hänsyftande mångfalden av noter, uppgående till ett trettiotal, kunnat direkt inarbetas i framställningen. Då detta emellertid, med hänsyn till den stora efterfrågan arbetet rönste, syntes utgivaren mindre lämpligt, må det sägas, att det härvidlag icke spelar den roll, som man eljest kunnat vänta. Detta beror på den utomordentliga noggrannheten och fullständigheten i docenten Stjernquists redogörelser för de planerade förändringarna. Stickprov företagna här och där kunna endast bestyrka detta intryck. Även i övrigt har han påpassligt varit på sin vakt och smidigt och elegant fört framställningen överallt till senaste förändringen. Ett litet exempel! På tal om den specifikt konstitutionella innebörden i begreppet representation hade i förra upplagan hänvisats till det sociala rådet som ett belysande konkret fall. Då detta

emellertid upphört med utgången av 1937, har i den nya upplagan (s. 163 f.) i stället gjorts en jämförelse med försäkringsrådet.

Behandlingen av frågan om rösträtten vid val till första kammaren (s. 177 ff.) har givetvis helt anpassats efter 1937 års ändringar. Här har en stor förenkling kunnat ske, redan såtillvida som framställningen nu endast har ungefär hälften så stort omfång som tidigare. Detta är naturligtvis i och för sig bara tacknämligt, men frågan är, om icke förenklingen drivits ett litet steg för långt. Det synes som om utgivaren med fördel kunnat bevara förra upplagans yttre systematisering och kapitelindelning, varigenom samma översiktlighet nåtts även här och parallellismen till framställningen av motsvarande förhållanden rörande andra kammaren bibehållits. I underkapitlet om valesdlarnas avlämnande (s. 221 ff.) har docenten Stjernquist däremot nygenomfört en klar systematisering, som genom den ökade överskådligheten i hög grad underlättar studiet av dithörande bestämmelser. Av intresse äro i detta sammanhang redogörelserna för 1935 års riksdags beslut om registrering av partibeteckningar samt anmälan av valkandidater och kartellbeteckning (s. 205 ff.), för de 1937 och 1944 genomförda möjligheterna till röstning på annat sätt än genom personlig inställelse i det egna valdistriktet (s. 227 ff.) ävensom för 1941 års lagändring om möjligheten att vid krig och andra utomordentliga förhållanden kunna uppskjuta ordinarie riksdagsmannaval (s. 203 f.).

Beträffande riksdagsmannauppgiften diskuteras (s. 273 f.) den terminologiska frågan, huruvida detta lämpligen bör betecknas såsom »uppdrag» eller »befattning». Ehuru riksdagsordningen väsentligen gått in för det senare alternativet, framhålles det med all rätt, att det förra vore en både språkligt mera tilltalande och därtill träffande beteckning, varpå det kategoriskt förklaras, att denna också kommer att i framställningen användas. Men grundlagsspråkets makt har tydligen varit något för stor, ty trots principförklaringen synes utgivaren icke vara fullt konsekvent utan emellanåt sväva något på målet. Nåja, ett terminologiskt spörsmål bör icke tillmätas alltför stor vikt, så mycket mindre som det här icke ger anledning till någon oklarhet eller missuppfattning!

Exempel på goda nytillägg äro i fortsättningen även de partier av framställningen, som ägnats åt bestämmelserna om riksdagsmans rätt till ersättning för uppdragets fullgörande liksom under vissa förutsättningar till pension (s. 319 ff.), vidare åt stadgandena om utrikesutskottet och dess verksamhet (s. 375 f.) samt om riksdagens s. k. ekonomibyrå (s. 363). Tacknämliga äro ock i all sin sammanträngda korthuggenhet de i en not (s. 340) uppdragna »huvudlinjerna» till en redogörelse för partiväsendet inom riksdagen. Däremot saknar man t. ex. på tal om de tillfälliga utskotten en upplysning om att den nuvarande ordningen med endast tre sådana inom andra kammaren ej är äldre än från 1941 och att antalet under en mansålder därförut varit fem (s. 392 f.). Likaså kunde man tycka, att de båda noterna i den äldre upplagan rörande begreppet omröstning i sin helhet hade bort få vara med även i den nya (s. 413; jfr 1:a uppl. s. 410). Vidare kunde gärna upplysningen, att det intill 1925 icke förekom annan form av omröstning i svenska riksdagen än slutet (s. 414, jfr 1:a uppl. s. 411), fått stå kvar. Detsamma

kunde också sägas om uppgiften, att systemet med riksdagens »förpuppning» för första gången kom till användning redan 1916 (s. 324; jfr 1:a uppl. s. 325).

På tal om sammanjämkning av skiljaktiga kammarbeslut uppges det, att det nutida huvudarbetet härom är E. J:son Thulins framställning i jubileumsverket om Sveriges riksdag. Och det må vara hänt. Men man får tyvärr det intrycket, att utgivaren, samtidigt som han visserligen i förbigående nämner Gränströms insatser på detta område, icke gör dessa full rättvisa. Thulins arbete synes dock väsentligen bygga på föregångarens principiella uppläggning, fastän han naturligtvis fullföljer och kompletterar den för de senare decennierna.

Detta var nu endast några små och obetydliga randanteckningar till den synnerligen förtjänstfulla nyeditionen av Malmgrens magnum opus. Tack vare denna föreligger arbetets förra del nu i ett skick, som på en gång är den bortgångne rättslärdes minne värdigt och desslikes utgör en heder för den unge statsvetenskapsman, som ombesörjt utgåvan. Det återstår endast att uttrycka en förhoppning om att den nya upplagan skall bli lika uppskattad som den äldre samt att det må bli tillfälle för utgivaren att inom en icke alltför avlägsen framtid få kröna verket med en lika förträfflig andra upplaga även av arbetets senare del.

Hans Cavalli.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. Årg. 6: 1949. Nr 1: febr. Waldenström, E., Den ekonomiska europakommissionen i Genève, s. 3—14. — Montgomery, A., Budgetförslaget och det ekonomiska läget, s. 15—22. — Dickson, H., Offentlig garanti av bostadskrediter i USA, s. 23—28.

Ekonomisk tidskrift. Årg. 51: 1949. Nr 1: mars. Åkerman, J., Strukturgränser i svensk industrialism, s. 1—18. — Aizsilnieks, P., Nya vindar i den sovjetryska statistiken, s. 19—26.

Landskommunernas tidskrift. Organ för Svenska landskommunernas förbund. Årg. 30: 1949. Nr 1: jan. Wilhelmsson, E. G., Samarbete mellan sammanslagningsskommuner, s. 1—3. Nr 2: febr. Sjöberg, S., Kommunallagsreformen, 1948, s. 60—62.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. 1949. Nr 3: mars. Lindegren, K., Sveriges väg, s. 65—68. — Pettersson, L., Regleringarna permanenta, s. 69—73. — Jonnergård, G., Kring centerpolitiken, s. 76—79. — Semjonow, J., Bakgrunden till Sovjetunionens nya femårsplan, s. 80—82.

Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. Årg. 6: 1949. Nr 3. Russell, B., Begävningsarnas roll i samhällslivet, s. 120—127. — Brandt, E. G. C., Danska förräderiprocesser. Hur rimmar de med rättsmedvetandet? s. 128—133. — Hansson, J., Sjukdom och hälsa inom demokratin, s. 134—140. — Från »Land and Liberty»: FN gör om de mänskliga rättigheterna, s. 141—143. — Mikolajczyk, S., Hur en »folkdemokrati» födes, s. 144—147. — J. H., Socialismen leder till den totalitära staten, s. 148—150. Nr 4. Croce, B., Antikrist inom oss själva, s. 163—166. — Fyvel, T. R., Författaren och politiken, s. 172—175. — Lindwall, B., Ingen kommer undan, s. 176—178.

Scandia. Tidskrift för historisk forskning. **Band 19: 1948—49. H. 1.** *Weibull, C.*, Tåget över Bält, s. 1—35. — *Palme, S.-U.*, Byråkratien som historiskt problem, s. 48—62. — *Koht, H.*, Kvifor vart det demokrati i dei nordiske landa? s. 116—126.

Svensk tidskrift. Årg. 36: 1949. **H. 1.** Partiväsandets amerikanisering, s. 1—6. — Stabiliseringspolitiken, s. 7—12. — *Höjer, T.*, Spänning och blockbildning under 1948, s. 13—24. — *Sandström, E.*, Palestinafrågan, s. 25—37. — *Fredborg, A.*, Landet som icke kan glömma, s. 38—45. — *Svännilsson, L.*, Det svenska långtidsprogrammet, s. 67—74. — *Nyman, O.*, Partierna och framtiden, s. 75—91. **H. 2.** *Ahnlund, N.*, Underkastelse utan villkor, s. 122—133. — *Taube, C.*, Nanking, Yenan, Moskva och Washington, s. 134—146. — *De Laval, E.*, Den polska motståndsrörelsen. Dess uppkomst, utveckling och undergång, s. 147—162. — *Cullberg, J.*, Från kyrksocken till storkommun, s. 163—169.

Sveriges landstings tidskrift. Utg. av Svenska landstingsförbundets byrå. Årg. 36: 1949. **H. 1.** *Höjer, J. A.*, Den öppna läkarvården i riket, s. 1—8.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. 1949. **Nr 2: febr.** *Åsbrink, P.*, Lönepolitikens problem, s. 65—72. — *Jacobsson, M.*, Ägare — förvaltare, s. 73—76. — *Kellgren, N.*, Hur kan produktiviteten ökas? s. 77—85. — *Johansson, B.*, Industritöd och industrilokalisering, s. 86—93. — *Edstrand, K.-J.*, Ny giv — med nya kort, s. 100—107. — *Lindström, R.*, Två särlingar, s. 108—111. **Nr 3: mars.** *Åsbrink, P.*, Opinionen och utrikesfrågorna, s. 129—135. — *Wickman, J.*, Västblockskampanjen, s. 136—151. — *Björk, K.*, Socialdemokratin i Östeuropa, s. 152—160. — *Lindblom, P.*, Generationsmotsättningar och idépolitik, s. 161—167. — *Nerman, T.*, Med August Palm i Danmark, s. 168—177. — *Sköld, L.*, Spärrmetoden — svar på tal, s. 178—181.

Utrikespolitik. Redigerad av utrikespolitiska institutet. Årg. 4: 1949. **Nr 1.** *Lorentz, Y.*, Svensk utrikesdebatt 1948, s. 1—12. — *Olsson, G.*, Nanking förtonar, s. 13—19. — *Björk, K.*, Internationellt socialdemokratiskt samarbete efter kriget, s. 20—26. — Krönika: President Trumans »fair deal», s. 29—30.

Gads Danske Magasin. Aarg. 43: 1949. **Febr.** *Frederiksen, E.*, Fredsoffensiv fra øst og vest, s. 65—71. — *Welle-Strand, E.*, Verdensborger nr et, s. 72—76.

Nordisk Administrativt Tidsskrift. Aarg. 29: 1948. **H. 4.** *Geiger, Th.*, Samfundet og dets højere embedsmænd, s. 117—134. — *Martinussen, H. F.*, Det norske pensjonslovutvalgs instilling om statens pensjonskasse og statsbanernes pensjonskasser, s. 135—143. — *Larsen, J. E.*, Om amerikansk administration, s. 161—176.

Samtiden. Tidsskrift for politikk, litteratur og samfundsspørsmål. Årg. 58: 1949. **H. 3.** *Keilhau, W.*, Atlanterhavspolitikken, s. 141—144. — *Bonnevie, M.*, Sammenhengen mellom lønnspolitikk og familiepolitikk, s. 155—163.

Økonomi og Politik. Udg. af Institutet for historie og samfundsøkonomi. 1948. **Nr 4. Okt.—Dec.** *Krabbe, L.*, Fransk indenrigspolitik 1948, s. 219—229. — *Reske-Nielsen, E.*, Sydafrikansk politik, s. 230—242. — *Winding, P.*, USA:s valg, s. 243—257. — *Hansen, V.*, Den jødiske kolonisation i Palaestina, s. 258—286.

The american historical review. Vol. LIV. 1948. **No. 1: Oct.** *Dorpalen, A.*, Emperor Frederick III and the german liberal movement, s. 1—31. — *Dozer,*

D. M., Benjamin Harrison and the presidential campaign of 1892, s. 49—77. 1949. No. 2: Jan. *Latourette, K. S.*, The christian understanding of history, s. 259—276. — *Dorfman, J.*, The Jackson wage-earner thesis, s. 296—306. — *Stavisky, L. P.*, Negro craftsmanship in early America, s. 315—325.

The american political science review. Vol. XLIII. 1949. No. 1: Febr. *Spencer, H.*, Pathological problems in politics, s. 1—16. — *Easton, D.*, Walter Bagehot and liberal realism, s. 17—37. — *Jordan, H. D.*, The british cabinet and the ministry of defense, s. 73—82. — *Elder, R. E.*, Teaching international relations: The model security council or general assembly, s. 95—98.

Journal of the history of ideas. Vol. X. 1949. No. 1: Jan. *Holborn, H.*, Greek and modern concepts of history, s. 3—13. — *Kuhn, H.*, Dialectic in history, s. 14—29. — *Strauss, L.*, Political philosophy and history, s. 30—50. — *Peyre, H.*, The influence of 18th century ideas on the french revolution, s. 63—87.

The political quarterly. Vol. XX. 1949. No. 2: Apr./Jun. *Wootton, B.*, Record of the labour government in the social services, s. 101—111. — *Ewer, W. N.*, The labour government's record in foreign policy, s. 112—122. — *Wortley, B. A.*, Human Rights, s. 135—145. — *Adler, M. K.*, The silent revolution, s. 146—153.

Political science quarterly. Vol. LXIV. 1949. No. 1: March. *Wilmerding, L. Jr.*, Reform of the electoral system, s. 1—23. — *Kelly, M. W.*, The reconstitution of the german trade union movement, s. 24—49. — *Reischer, O. R.*, Saar coal after two world wars, s. 50—64. — *Singh, H.*, The indian states: A study of their constitutional position, s. 95—107.

The round table, a quarterly review of politics. 1949. No. 154: March. Atlantic pact and western union, s. 105—110. — The control of western Germany, s. 118—124. — The republic of Ireland, s. 150—155. — United Kingdom: Old age of a parliament, s. 156—166.

The Yale review. Publ. quarterly by Yale university press. Vol. 38. No. 3: 1949. *Chamberlain, J.*, The conditions of the republicans, s. 285—398. — *Carleton, W. G.*, The fate of our fourth party, s. 449—459.

Revue politique et parlementaire. 51e année. No. 584. 1949: Janv. *Compeyrot, J.*, Le bon vieux temps et la maison à l'envers, s. 3—41. — *Leroy, M.*, Variations sur un centenaire. Montesquieu social, s. 16—21. No. 585. 1949: Févr. *Valayer, P.*, L'Allemagne et nous, s. 121—127. — *Picard, R.*, La nouvelle présidence Truman et la politique générale des États-Unis, s. 136—148. — *Campinchi, H.*, La sécurité sociale en Grande-Bretagne, s. 149—155. No. 586. 1949: Mars. *Chavagnes, P.*, D'un véritable conseil national économique, s. 209—224. — *Bourgin, G.*, Reflexions sur les républiques populaires, s. 238—243.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Bd 105. H. 1. *Sauermann, H.*, Gegenwartsaufgaben der Sozialwissenschaften in Deutschland, s. 3—15. — *Cole, G. D. H.*, Das Studium der Sozialwissenschaften an den britischen Universitäten, s. 16—28. — *Müller-Armack, A.*, Zur Metaphysik der Kulturstile, s. 29—47. — *Seuffert, W.*, Die Grundlagen der heutigen Verfassung Deutschlands und das Friedensproblem, s. 48—75. — *Laufenburger, H.*, Aspects juridiques des budgets anglais et français, s. 76—90.

H. M.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- Actes des États Généraux des Anciens Pays-Bas. Tome I. (Actes de 1427 à 1477.) Publié par JOSEPH CUVÉLIER. Bruxelles 1948.
- Agri hostique genetica. H. 3—4 (1948).
- BJÖRK, KAJ, Kominform. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 55 sid. Pris kr. 1:—.
Sthlm 1949. Kooperativa förbundets bokförlag.
- BRÜCK, GERHARD, Österrike efter kriget. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 32 sid.
Pris kr. 0:60. Sthlm 1949. Kooperativa förbundets bokförlag.
- CASTBERG, FREDE, Norsk livssyn og samfunnsliv. 140 sid. Oslo 1949. H. Aschehoug & Co.
- DÖNS, ERIK, FN i Arbeid. Chr. Michelsens Institutt, Bergen.
- Förteckning öfver Riksdagsbibliotekets nyförvärv år 1948. Sthlm 1949.
- JONES, G. V., Demokrati och kultur. Sthlm 1949.
- KARDEJ, EDVARD, Die kommunistische Partei Jugoslawiens im Kampfe für das neue Jugoslawien, für die Volksregierung und den Sozialismus. (Referat auf dem V. Kongress der KPJ.) 128 sid. Beograd 1948.
- Letters of the CC CPY and the CC CPSU (b). Beograd 1948.
- LJUNGMAN, S., Om prestatation in natura. Uppsala 1948.
- National Income Statistics of various countries 1938—1947. VI + 150 sid. Lake Success, N. Y., 1948.
- Riksdagens revisorers berättelse. Del II. Förklaringar. Sthlm 1949.
- Riksdagsbiblioteket. Katalog 1927. Tillägg nr 2. 1937—1945. Sthlm 1948.
- Riksräkenskapsverkets årsbok 1948. Sthlm 1948.
- Statistisk Årsbok för Stockholms stad 1948.
- STÖLTZ, GERHARD, Marshall-planen. Chr. Michelsens Institutt, Bergen.
- Sveriges officiella statistik. Olycksfall i arbete åren 1939—1943. Reviderat femårs sammandrag. Av Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1948.
- Årsskrift utgiven av Åbo Akademi. 1946—1947. Åbo 1949.

Fortlöpande nummer av följande tidskrifter:

Allsvensk Samling, Ekonomisk Revy (Sthlm), Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review (Montreal), Kartellregistret, Kommersiella Meddelanden, Landskomm. Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hfors), Nationaløkon. Tidskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidskrift for international Ret. (Kbhvn), Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidskrift (Kbhvn), Statistisk Maanedsskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statsøkonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunt Förnuft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikespolitik, Vi, Økonomi og Politik.

Sakkunnigutlåtanden rörande Skytteanska professuren samt rörande Lars Hiertas professur i statskunskap vid Stockholms Högskola kunna erhållas separat å kr. 2:— pr st. hos Statsvetenskaplig tidskrifts exp., Lund. Inbetalning till postgiro nr 2795 65.

SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättilighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen ... i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motåla fögderi). 1937. Pris kr. 2:50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfalls-samlingar. 1939. Pris kr. 2:50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3:75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3:50.
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 9:—.
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmannavalen till bondeståndet under den senare delen av frihetstiden (1740—1772). 1948. Pris kr. 7:50.